

ТӨРИЙН МЭДЭЭЛЭЛ

2018 оны 06 дугаар сарын 20
№23/1028/

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН АЛБАН МЭДЭЭЛЭЛ

**Монгол Улсын
хууль**

**Олон улсын гэрээ соёрхон
батлах тухай**

**Монгол Улсын
хууль**

**Төсвийн тухай хуульд нэмэлт,
өөрчлөлт оруулах тухай**

**Монгол Улсын
Үндсэн хуулийн
цэцийн дүгнэлт**

**Иргэний хэрэг шүүхэд хянан
шийдвэрлэх тухай хуулийн
зарим зүйл хүчингүй болсонд
тооцох тухай хууль Үндсэн
хуулийн холбогдох заалтыг
зөрчсөн эсэх маргааныг хянан
шийдвэрлэсэн тухай**

ГАРЧИГ

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

216.	Олон улсын гэрээ соёрхон батлах тухай	694
217.	Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай	694

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

218.	Үндсэн хуулийн цэцийн 2018 оны 07 дугаар дүгнэлтийн тухай	Дугаар 42	695
219.	Хууль хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай	Дугаар 43	695
220.	Тооллогын комисс байгуулах тухай	Дугаар 44	696
221.	Д.Муратын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг хэлэлцсэн тухай	Дугаар 45	697
222.	Тооллогын комисс байгуулах тухай	Дугаар 46	697
223.	Д.Гантулгын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг хэлэлцсэн тухай	Дугаар 47	698

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ДҮГНЭЛТ

224.	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	Дугаар 07	698

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ

225.	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллагын Хүнс, хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн олон улсын гэрээ	705

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2018 оны 05 дугаар
сарын 10-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ СОЁРХОН БАТЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллагын Хүнс, хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн олон улсын гэрээг Монгол Улсын Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр соёрхон баталсугай.

МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2018 оны 06 дугаар
сарын 07-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Төсвийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд доор дурдсан агуулгатай 24.6 дахь хэсэг нэмсүгэй:

“24.6.Төсөв захирагчийн үйл ажиллагаа, хэрэгжүүлэх хөтөлбөр, төсөл, арга хэмжээний урсгал болон хөрөнгийн зардлыг төлөвлөх, гүйцэтгэлийн хяналт хийхдээ холбогдох норм, норматив, батлагдсан стандарт, зураг төсвийг үндэслэнэ.”

2 дугаар зүйл. Төсвийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1 дэх хэсгийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

“24.1.Төсвийн зарлага нь урсгал болон хөрөнгийн зардал, эргэн төлөгдөх төлбөрийг хассан цэвэр зээлийн нийлбэрээс бүрдэнэ.”

МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 07-ны өдөр

Дугаар 42

Улаанбаатар
хот

Үндсэн хуулийн цэцийн 2018 оны 07 дугаар дүгнэлтийн тухай

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3.3 дахь заалтыг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.“Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 02 дугаар сарын 05-ны өдөр баталсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн “Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 176¹, 177, 178 дугаар зүйлийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай.” гэсэн нь Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “...хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.”, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэснийг зөрчсөн байна.” гэсэн Үндсэн хуулийн цэцийн 2018 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдрийн 07 дугаар дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрсүгэй.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 07-ны өдөр

Дугаар 43

Улаанбаатар
хот

Хууль хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 43 дугаар зүйлийн 43.1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.6 дахь хэсгийг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг 2018 оны 06 дугаар сарын 07-ны өдөр баталсантай холбогдуулан бүх салбарт мөрдөгдөж байгаа зардлын норм, норматив, стандартыг валютын

ханш, зах зээл дэх бараа, ажил үйлчилгээний үнийн өөрчлөлт, техник, технологийн дэвшлийг үндэслэн шинэчлэх ажлыг зохион байгуулах, урсгал болон хөрөнгийн зардлын төлөвлөлт, төсвийн гүйцэтгэлийн хяналт хийхэд эдгээр норм, норматив, стандартыг хэрхэн ашиглах талаар холбогдох хуульд заасан журам, зааврыг баталж мөрдүүлэх, шаардлагатай бол хуульд өөрчлөлт оруулах төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхийг Монгол Улсын Засгийн газар /У.Хүрэлсүх/-т даалгасугай.

2.Энэ тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг Монгол Улсын Их Хурлын Төсвийн байнгын хороо /Б.Чойжилсүрэн/-нд үүрэг болгосугай.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 08-ны өдөр

Дугаар 44

Улаанбаатар
хот

Тооллогын комисс байгуулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.13 дахь хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 9¹ дүгээр зүйлийн 9^{1.3} дахь заалтыг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Д.Муратын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх асуудлаар нууц санал хураалтыг зохион байгуулж, дүнг танилцуулах үүрэг бүхий комиссыг Улсын Их Хурлын гишүүн З.Нарантуяа, Б.Пүрэвдорж, Д.Тогтохсүрэн, Г.Тэмүүлэн, А.Ундраа нарын бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулсугай.

2.Нууц санал хураалт явуулах журмыг тогтоож, санал хураалтыг зохион байгуулж, дүнг нэгдсэн хуралдаанд танилцуулахыг тооллогын комисст даалгасугай.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 08-ны өдөр

Дугаар 45

Улаанбаатар
хот

Д.Муратын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг хэлэлцсэн тухай

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.13 дахь хэсгийг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Дакейн Муратын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх шаардлагагүй гэж үзсүгэй.

2.Энэ тогтоолыг 2018 оны 06 дугаар сарын 08-ны өдрөөс эхлэн дагаж мөрдсүгэй.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

/Энэ тогтоолд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2018 оны 06 дугаар сарын 13-ны өдөр хориг тавьсан/

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 08-ны өдөр

Дугаар 46

Улаанбаатар
хот

Тооллогын комисс байгуулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.13 дахь хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 9¹ дүгээр зүйлийн 9^{1.3} дахь заалтыг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Д.Гантулгын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх асуудлаар нууц санал хураалтыг зохион байгуулж, дүнг танилцуулах үүрэг бүхий комиссыг Улсын Их Хурлын гишүүн З.Нарантуяа, Б.Пүрэвдорж, Д.Тогтохсүрэн, Г.Тэмүүлэн, А.Ундраа нарын бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулсугай.

2.Нууц санал хураалт явуулах журмыг тогтоож, санал хураалтыг зохион байгуулж, дүнг нэгдсэн хуралдаанд танилцуулахыг тооллогын комисст даалгасугай.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2018 оны 06 дугаар
сарын 08-ны өдөр

Дугаар 47

Улаанбаатар
хот

**Д.Гантулгын Улсын Их Хурлын гишүүний
бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх эсэх
асуудлыг хэлэлцсэн тухай**

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.13 дахь хэсгийг үндэслэн Монгол Улсын Их Хурлаас ТОГТООХ нь:

1.Дорждугарын Гантулгын Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх шаардлагагүй гэж үзсүгэй.

2.Энэ тогтоолыг 2018 оны 06 дугаар сарын 08-ны өдрөөс эхлэн дагаж мөрдсүгэй.

**МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ДАРГА**

М.ЭНХБОЛД

/Энэ тогтоолд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2018 оны 06 дугаар сарын 13-ны өдөр хориг тавьсан/

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН
ЦЭЦИЙН ДҮГНЭЛТ**

2018 оны 05 дугаар
сарын 25-ны өдөр

Дугаар 07

Улаанбаатар
хот

**Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай
хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай
хууль Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн
эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай**

Үндсэн хуулийн цэцийн
хуралдааны танхим 15.15 цаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дунд суудлын хуралдааныг Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Д.Одбаяр даргалж, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ш.Цогтоо, Н.Чинбат /илтгэгч/, Д.Солонго, Д.Ганзориг нарын бүрэлдэхүүнтэй, хуралдааны нарийн бичгийн даргаар Ц.Долормааг оролцуулан Үндсэн хуулийн цэцийн дунд суудлын хуралдааны танхимд нээлттэй хийв.

Үндсэн хуулийн цэцийн дунд суудлын хуралдаанд мэдээлэл гаргагч, иргэн Н.Энхцэцэг болон Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, Улсын Их Хурлын гишүүн О.Батнасан нар оролцов.

Үндсэн хуулийн цэцийн дунд суудлын хуралдаанаар Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр баталсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 1, 2 дугаар зүйл нь Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.", Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын "иргэн шүүхэд гомдол гаргах, ... эрхтэй. ...", Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.", Тавьдугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн "Улсын дээд шүүхийн шийдвэр шүүхийн эцсийн шийдвэр байх бөгөөд түүнийг бүх шүүх, бусад этгээд заавал биелүүлнэ. ...", Тавин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Улсын дээд шүүх Ерөнхий шүүгч, шүүгчдээс бүрдэнэ." гэсэн заалтыг тус тус зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан хэлэлцлээ.

Нэг. Нийслэлийн Хан-Уул дүүргийн 2 дугаар хорооны оршин суугч иргэн Н.Энхцэцэг Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн мэдээлэлдээ:

"Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийг батлан гаргасан. Энэхүү хуулийн 1 дүгээр зүйлд Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 176¹, 177, 178 дугаар зүйлүүдийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсон бөгөөд 2 дугаар зүйлд тус хуулийг 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр тогтоосон юм.

Ийнхүү хүчингүй болсонд тооцсоноор 2002 оны 1 дүгээр сарын 10-ны өдөр батлагдсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаан, уг хуралдаанаар хэрэг хянан шийдвэрлэх, Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар (176¹ дүгээр зүйл) хэргийг хянан шийдвэрлэх (177 дугаар зүйл), тогтоол (178 дугаар зүйл) -той холбоотой журмуудыг тус тус хүчингүй болгосон юм.

1. Дээрх хуулийн заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт "... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна." гэсэн заалттай зөрчилдөж байна.

Учир нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 40.10 дугаар зүйл хяналтын шатны шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах, 40.11 дүгээр зүйл Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдаан, 40.12 дугаар зүйл Эрүүгийн хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдааны шийдвэр зэрэг заалтаар хяналтын шатны шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах, түүнийг шийдвэрлэх журмыг тодорхойлсон байдаг. Мөн түүнчлэн, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан

шийдвэрлэх тухай хуулийн 128 дугаар зүйлд Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны шүүхийн Захиргааны хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдаан, 129 дүгээр зүйлд Улсын дээд шүүхийн Захиргааны хяналтын шатны захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдааны шийдвэр гэсэн зохицуулалтыг тусгаж Захиргааны хяналтын шатны шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах, түүнийг шийдвэрлэх журмыг тодорхойлсон байдаг.

Дээрх байдлуудыг дүгнэж үзвэл, иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зохигч, гуравдагч этгээд, төлөөлөгч буюу өмгөөлөгч нь Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргах, нийт шүүгчдийн хуралдаанаар асуудлыг шийдвэрлүүлэх эрхгүй байгаа юм. Гэтэл эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх болон захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх хүрээнд Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргаж асуудлаа хянан шийдвэрлүүлэх хууль зүйн боломжтой байна.

Энэ нь байцаан шийтгэх ажиллагааны нэг төрлийн оролцогчийн эрх ийнхүү хязгаарлагдаж байгаа ба Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлд заасан шүүхийн өмнө эрх тэгш байх байдал нь зөрчигдөж байгааг харуулж байна.

2. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэж заасан.

Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр батлагдсан хуулийн 1 дүгээр зүйлээр иргэний хэргийг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээнд зохигч, гуравдагч этгээд, тэдгээрийн төлөөлөгч буюу өмгөөлөгч нь Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргаж, Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэргийг хянан шийдвэрлүүлэх хууль зүйн боломжоо алдаж байгаа нь Үндсэн хуулийн энэхүү заалтын агуулгад харшилжээ.

3. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Улсын дээд шүүхийн шийдвэр шүүхийн эцсийн шийдвэр байх бөгөөд түүнийг бүх шүүх, бусад этгээд заавал биелүүлнэ. ...” гэж заасан.

Дээрх хуулийн 1 дүгээр зүйл нь иргэний хэргийн тухайд хяналтын журмаар гарсан шийдвэрийг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид хүсэлт гаргаж, нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх боломжийг хязгаарласнаараа Улсын дээд шүүхийн шийдвэр шүүхийн эцсийн шийдвэр байх заалтын агуулгатай зөрчилдөж байна.

4. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Улсын дээд шүүх Ерөнхий шүүгч, шүүгчдээс бүрдэнэ.” гэж заасан.

Мөн хуулийн 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр батлагдсан хуулийн 1 дүгээр зүйлийн агуулгаас үзвэл Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч холбогдох гомдлыг үндэстэй гэж үзвэл дүгнэлт гаргаж, уг хэргийг Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх эрхтэй байсныг хязгаарласан байна.

Энэ нь Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч дээд шүүхийн бүрэлдэхүүний салшгүй хэсэг байхаар тогтоосон Үндсэн хуулийн энэхүү заалтын агуулгатай бүрэн зөрчилдөж мөн Улсын дээд шүүхийн шийдвэр шүүхийн эцсийн шийдвэр байх заалтын агуулгатай давхар зөрчилдөж хэргийн оролцогчдын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хохироож байна.

5. Монгол Улсын Их Хурлаас батлан гаргасан 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдрийн Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль нь Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын “... шүүхэд гомдол гаргах, ... эрхтэй. ...” гэснийг зөрчиж байна.

Учир нь дээрх хуулиар Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргаж нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэргээ шийдвэрлүүлэх хууль зүйн боломжийг хааснаараа зөвхөн иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчийн Үндсэн хуульд заасан гомдол гаргах эрхийг хязгаарлаж байна.

Энэхүү нөхцөл байдлыг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2016 оны 6 дугаар сарын 08-ны өдрийн 08 дугаар дүгнэлтийн нөхцөл байдалтай харьцуулахад шинэ нөхцөл байдал илэрсэн гэж үзэхээр байна.

Иймд дээрх хуулийн 1, 2 дахь зүйл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1, Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын “... шүүхэд гомдол гаргах, ... эрхтэй. ...”, Арван есдүгээр зүйлийн 1, Тавьдугаар зүйлийн 2, Тавин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийг тус тус зөрчиж буй Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулийн 1 дүгээр зүйл, мөн хуулийн 2 дугаар зүйлийг тус тус хүчингүй болгох шийдвэр гаргаж өгнө үү.” гэсэн байна.

Хоёр. Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч Улсын Их Хурлын гишүүн О.Батнасан Үндсэн хуулийн цэцэд гаргасан тайлбартаа:

“Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2015 оны 3, 6 дугаар дүгнэлт, 5, 7 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.1 дэх заалт, 17.2 дахь хэсгийн холбогдох заалтыг хүчингүй болгосон.

Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг баталж, уг хуулиудад хяналтын журмаар хэргийг хянан шийдвэрлэсэн шүүхийн тогтоол хууль зөрчсөн, хуульд харшилсан бол Улсын дээд шүүх нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэргийг хянаж эцэслэн шийдвэрлэхтэй холбоотой журмыг зохицуулсан зүйл, заалтыг хүчингүй болгож, өөрчлөн найруулсан.

Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдөр Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/, 2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдөр Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийг баталсан. Дээрх хуулиудад эрүүгийн болон захиргааны эрх зүйн маргаан, хэргийг хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэсэн Улсын дээд шүүхийн тогтоол хууль зөрчсөн гэх тохиолдолд зохигчид, шүүгчид, хохирогч, гуравдагч этгээд, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргах, Улсын ерөнхий прокурор эсэргүүцэл бичих, Ерөнхий шүүгч гомдлыг урьдчилан хянан үзээд, үндэслэлтэй гэж үзвэл Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны захиргаа, эрүүгийн хэргийн тус тусын танхимын нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцүүлж шийдвэрлэх журмыг хуульчилсан.

Монгол Улсын Засгийн газраас хууль хоорондын уялдаа холбоо, хийдлийг арилгах зорилгоор Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд холбогдох өөрчлөлтийг тусгахаар хуулийн төсөл боловсруулан ажиллаж байгааг үүгээр уламжилж байна.” гэсэн байна.

ҮНДЭСЛЭЛ:

1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2016 оны 08 дугаар дүгнэлтэд “Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “... Хэрэв Улсын дээд шүүхийн шийдвэр хуульд харшилбал түүнийг Улсын дээд шүүх өөрөө хүчингүй болгоно.” гэсэн заалтыг хэрхэн хэрэгжүүлэх, хуульд харшилсан шийдвэрээ ямар журмаар хүчингүй болгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулалтгүй орхиж,

хуулийн хийдэл бий болгожээ “ гэж дүгнэсэн байна. Ийнхүү дүгнэсэн атал уг хийдлийг арилгаагүй байгаа нь Үндсэн хуулийн зөрчил гэж үзэхээр байна.

Мөн Улсын Их Хурлын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч Улсын Их Хурлын гишүүн О.Батнасан Үндсэн хуулийн цэцэд өмнө нь ирүүлсэн тайлбар болон Цэцийн дунд суудлын хуралдааны явцад дээрх хийдлийг хүлээн зөвшөөрч холбогдох нэмэлтийг хийх талаар дурдсан болно.

2. Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийг баталж, мөн өдрөөс эхлэн дагаж мөрдсөнөөр хяналтын шатны иргэний хэргийн шүүхийн тогтоолд гомдол гаргах улмаар Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч гомдлыг хянах, мөн дүгнэлт бичиж хэргийг хянан хэлэлцүүлэх зохицуулалтгүй болсон байна.

3. Монгол Улсын Их Хурлаас 2017 оны 5 дугаар сарын 08-ны өдөр баталсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн 40.10, 40.11 дүгээр зүйлд хяналтын шатны шүүхийн шийдвэр хууль зөрчсөн гэж үзвэл Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргах, Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдаанаар хэргийг хянан хэлэлцэх талаар, мөн 2016 оны 2 дугаар сарын 04-ний өдөр баталсан Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн 128 дугаар зүйлд Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гомдол гаргах, Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны захиргааны хэргийн шүүгчдийн нэгдсэн хуралдаанаар хэргийг хянан хэлэлцэх талаарх журмыг зохицуулжээ.

Дээр дурдсан хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдын гомдлыг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч урьдчилан хянаад үндэслэлтэй гэж үзвэл хэргийг Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны захиргаа, эрүүгийн хэргийн тус тусын танхимын шүүгчдийн нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлэн шийдвэрлэх боломжтой байхад Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн дагуу иргэний хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдын хувьд холбогдох гомдлоо Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчид гаргах, хэргээ хяналтын шатны хуралдаанаар дахин хянан хэлэлцүүлэх хуулийн зохицуулалтгүй болжээ. Энэ нь хэрэг хянан шийдвэрлэх 3 төрлийн ажиллагааны оролцогчдод өөр өөр журмыг тогтоож, тэгш бус байдал үүсгэн, улмаар иргэний эрх тэгш байх нөхцөлийг хангах хууль зүйн баталгаа алдагдуулсан байна.

4. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2016 оны 08 дугаар дүгнэлтээр Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр баталсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим

зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 1 дүгээр зүйл нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалт, Тавьдугаар зүйлийн 2, Тавин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийг тус тус зөрчөөгүй байна хэмээн шийдвэрлэсэн байна.

Иймд Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийг баталж, иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хийдэл үүсгэсэн нь Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.", Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна." гэснийг тус тус зөрчсөн гэж үзэхээр байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг, Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1 дэх заалт, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 31, 32 дугаар зүйлийг тус тус удирдлага болгон

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН НЭРИЙН ӨМНӨӨС ДҮГНЭЛТ ГАРГАХ нь:

1. Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр баталсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд "Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 176¹, 177, 178 дугаар зүйлийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай." гэсэн нь Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.", Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна." гэснийг зөрчсөн байна.

2. Монгол Улсын Их Хурлаас 2016 оны 2 дугаар сарын 05-ны өдөр баталсан Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн 2 дугаар зүйл нь Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "... хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна.", Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын "иргэн шүүхэд гомдол гаргах, ... эрхтэй. ...", Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн ... баталгааг бүрдүүлэх, ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.", Тавьдугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн "Улсын дээд шүүхийн шийдвэр шүүхийн эцсийн шийдвэр байх бөгөөд түүнийг бүх шүүх, бусад этгээд заавал биелүүлнэ. ...", Тавин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Улсын дээд шүүх Ерөнхий шүүгч, шүүгчдээс бүрдэнэ." гэсэн заалтыг зөрчөөгүй байна.

3. Энэхүү дүгнэлтийг Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу хүлээн авснаас хойш 15 хоногийн дотор хэлэлцэж хариу ирүүлэхийг Улсын Их Хуралд уламжилсугай.

ДАРГАЛАГЧ

Д.ОДБАЯР

ГИШҮҮД

Ш.ЦОГТОО

Н.ЧИНБАТ

Д.СОЛОНГО

Д.ГАНЗОРИГ

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ

НЭГДСЭН ҮНДЭСТНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНС, ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНС, ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН УРГАМЛЫН ГЕНЕТИК НӨӨЦИЙН ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ

Удиртгал

Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд,

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн онцгой чанар, тэдгээрийн өвөрмөц шинж болон учирч буй бэрхшээлд өвөрмөц шийдэл шаардлагатайг ОЙЛГОЖ;

Эдгээр нөөц тасралтгүйгээр устаж буйг САНАЖ;

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетикийн нөөц нь бүх улсын нийтлэг тулгамдсан асуудал бөгөөд бүх улс нэг газраас гарал үүсэлтэй хүнс болон хөдөө аж ахуй ургамлын генетик нөөцөөс ихээхэн хамааралтайг УХАМСАРЛАЖ;

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт, хайгуул, цуглуулга, тодорхойлолт, үнэлгээ болон баримтжуулалт нь Дэлхийн хүнсний аюулгүй байдлын тухай Ромын тунхаглалын зорилгыг хангах болон Дэлхийн хүнсний чуулга уулзалтын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд чухал гэдгийг, мөн одоо болон ирээдүй үеийн тогтвортой хөдөө аж ахуйн хөгжил болон эдгээр үйл ажиллагааг явуулахад хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын чадавхийг яаралтай бэхжүүлэх шаардлагатайг ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ;

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь эдгээр үйл ажиллагаанд зориулагдсан олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн бүтэц болохыг ТЭМДЭГЛЭЖ;

Фермерийн сонголтоор, сонгодог ургамлын селекци, эсхүл орчин үеийн биотехнологоор таримал ургамлын генетикийг сайжруулахад хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц нь зайлшгүй шаардлагатай түүхий материал болох, урьдчилан тааварлах боломжгүй байгаль орчны өөрчлөлтөд дасан зохицох болон ирээдүйд хүний хэрэгцээнд чухал болохыг цаашид ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ;

Дэлхийн бүхий л бүс нутагт ялангуяа гарал үүслийн төв болон тархсан газарт хадгалах, сайжруулах болон тэдгээр нөөцийг хүртээмжтэй болгоход фермерийн өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн хувь нэмэр фермерүүдийн эрхийн үндэс болохыг БАТАЛЖ;

Фермерийн нөөцөлсөн үр болон үржүүлгийн бусад материалыг хадгалах, ашиглах, солилцох болон худалдах, мөн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцтэй холбоотой шийдвэр гаргахад оролцох болон түүнийг ашигласнаас бий болох үр ашгийг шударга, эрх тэгш хуваах зэрэг энэхүү гэрээгээр хүлээн зөвшөөрсөн эрх нь фермерийн эрхийг хүлээн зөвшөөрөх, түүнчлэн фермерийн эрхийг үндэсний болон олон улсын түвшинд дэмжих үндэс суурь болохыг мөнхүү БАТАЛЖ;

Энэхүү гэрээ болон энэхүү гэрээтэй холбоотой бусад олон улсын хэлэлцээр нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн аюулгүй байдлыг хангах харилцан дэмжлэг байна гэдгийг ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ;

Энэхүү гэрээний аль ч заалтыг олон улсын хэлэлцээрийн дагуу Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хүлээсэн эрх болон үүргийг өөрчлөх аливаа арга замаар ойлгуулж тайлбарлахгүй болохыг БАТАЛЖ;

Дээрх тайлбар нь энэхүү гэрээ болон бусад олон улсын хэлэлцээр хооронд зэрэглэл тогтоохыг зориогүй болохыг ОЙЛГОЖ;

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн менежменттэй холбоотой асуудал нь хөдөө аж ахуй, байгаль орчин болон худалдаа арилжааны салбарын гол асуудал бөгөөд эдгээр салбар хооронд хамтын хүчин чармайлт байх ёстойг УХАМСАРЛАЖ;

Дэлхийн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн өвөрмөц шинж чанарыг хадгалах өнгөрсөн болон ирээдүй үеийн үүргийг УХАМСАРЛАЖ;

Улс нь өөрийн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцөөр бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд эдгээр нөөцийн хэлэлцсэн тохиролцсон сонголтын хялбаршууласан ашиглалт болон тэдгээрийг ашигласнаас бий болох үр ашгийн шударга болон эрх тэгш хувиарлалтад үр дүнтэй олон талт тогтолцоог бий болгосноор харилцан үр ашиг хүртэхийг ХҮЛЭЭН ЗӨВШӨӨРЧ;

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс хөдөө аж ахуйн байгууллагын /цаашид “ХХААБ” гэх/, дүрмийн XIV зүйлийн дагуу ХХААБ-ын үйл ажиллагааны хүрээнд олон улсын хэлэлцээр байгуулахыг ХҮСЧ;

Дор дурдсан зүйлийг хэлэлцэн тохиролцов:

1 ДҮГЭЭР ХЭСЭГ

1 дүгээр зүйл Зорилго

1.1 Энэхүү гэрээний зорилго нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалт, түүнийг ашигласнаас бий болсон үр ашгийг Биологийн олон янз байдлын конвенц (БОЯБК)-той нийцүүлэн шударга болон эрх тэгш хуваарилах замаар хөдөө аж ахуйн тогтвортой хөгжил болон хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад оршино.

1.2 Эдгээр зорилтод Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс хөдөө аж ахуйн байгууллага болон Биологийн олон янз байдлын конвенцтой нягт холбох замаар хүрнэ.

2 дугаар зүйл Нэр томъёоны тайлбар

Энэхүү гэрээний зорилгоор дараахь нэр томъёо нь дор дурдсанаар тодорхойлсон утгатай байна. Эдгээр тодорхойлолт нь бараа бүтээгдэхүүний худалдааг хамрахыг зориогүй:

“In situ хадгалалт” гэж экосистемийг болон байгалиас заяасан эх нутгийг хадгалах мөн зүйлийн амьдрах чадвартай бүлгэмдлийг түүний байгалийн орчинд нөхөн сэргээх, харин гаршуулсан болон таримал зүйлийн хувьд түүнийг онцлог шинж чанараа олж авсан тэр орчинд нь хадгалахыг хэлнэ.

“Ex situ хадгалалт” гэж хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг тэдгээрийн амьдрах орон нутгаас гадагш хадгалахыг хэлнэ.

“Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц” гэж хүнс болон хөдөө аж ахуйд бодит, эсхүл боломжит үнэ цэнэ бүхий аливаа ургамлын гаралтай генетик материалыг хэлнэ.

“Генетикийн материал” гэж удамшлын үйл ажиллагааны хэсгийг агуулсан нөхөн үржлийн болон ургамлын үржүүлгийн материал зэрэг ургамлын гаралтай аливаа материалыг хэлнэ.

“Сорт” гэж өвөрмөц болон бусад генетик шинж чанар давтан илэрч байгаагаар нь ургамлыг хамгийн анхан шатны ботаникийн нэг таксоны хүрээнд бүлэглэж ангилахыг хэлнэ.

“Ex situ цуглуулга” гэж амьдрах орон нутгаас гадагш хадгалсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн цуглуулгыг хэлнэ.

“Гарал үүслийн төв” гэж тарималжуулсан, эсхүл зэрлэг ургамлын төрөл, түүний онцлог шинж чанарыг анх бий болгосон газар зүйн бүс нутгийг хэлнэ.

“Таримал ургамлын олон янз байдлын төв” гэж In situ орчинд таримал ургамлын генетикийн олон янз байдлын хамгийн их хэмжээг агуулсан газар зүйн бүс нутгийг хэлнэ.

3 дугаар зүйл Хамрах хүрээ

Энэхүү гэрээ нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хамарна.

2 ДУГААР ХЭСЭГ

Ерөнхий зүйл

4 дүгээр зүйл Ерөнхий үүрэг

Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бүр энэхүү гэрээгээр хүлээсэн үүргийг өөрийн хууль тогтоомж болон журамд нийцүүлэхэд анхаарна.

5 дугаар зүйл

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт, хайгуул, цуглуулга, тодорхойлолт, үнэлгээ болон баримтжуулалт

5.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бүр үндэсний хууль тогтоомж болон шаардлагатай тохиолдолд бусад Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хамтын

ажиллагааны хүрээнд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хайгуул, хадгалалт, болон тогтвортой ашиглалтын нэгдсэн зорилтыг дэмжих болон ялангуяа зохистой гэж үзвэл:

а) одоо байгаа бүлгэмдлийн төрөл зүйлийн байдал болон хэмжээг харгалзан тэдгээрийн боломжит ашиглалт болон, боломжтой гэж үзвэл, тэдгээрт учруулж буй аливаа аюулын үнэлгээг оролцуулан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн судалгаа болон нээлтийг хийнэ;

б) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц болон аюулд учраад буй ургамлын генетик нөөцийн, эсхүл тэдгээрийн боломжит ашиглалтын тухай холбогдох нэгдсэн мэдээлэл цуглуулахыг дэмжинэ;

с) зохистой гэж үзвэл хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцөө удирдах болон аж ахуйн нөхцөлд хадгалах фермер болон орон нутгийн холбоодын хүчин чармайлтыг идэвхижүүлэх, эсхүл дэмжинэ;

д) хамгаалагдсан бүс нутгийг оролцуулан, тухайлбал уугуул иргэд болон орон нутгийн холбоодын хүчин чармайлтыг дэмжих замаар бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд зэрлэг таримал ургамлын төрөл болон зэрлэг ургамлын *in situ* хадгалалтыг дэмжинэ;

е) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг сайжруулах зорилгоор хангалттай баримтжуулалт, таньж тодорхойлох, нөхөн сэргээлт болон үнэлэгээний шаардлагад зохих анхаарал тавьж *ex situ* хадгалалтын үр ашигтай болон тогтвортой тогтолцооны хөгжлийг дэмжихэд хамтран ажиллах болон энэхүү зорилгод тохирох технологийн хөгжил болон дамжуулалтыг дэмжинэ;

ф) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн өрсөлдөх чадварын түвшин, генетикийн нэгдэл болон амьдрах чадварыг хянах;

5.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд зохистой гэж үзвэл хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцөд учирч буй аюул заналыг багасгах, эсхүл боломжтой тохиолдолд устгах арга хэмжээ авна.

6 дугаар зүйл **Ургамлын генетик нөөцийн тогтвортой** **ашиглалт**

6.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг дэмжих зохих бодлого болон хуулийн арга хэмжээг авах болон хэрэгжүүлнэ.

6.2 Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн тогтвортой ашиглалтад дараахь арга хэмжээ багтана.

а) зохистой гэж үзвэл хөдөө аж ахуйн биологийн олон янз байдал болон бусад байгалийн нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг бэхжүүлэх, төрөл бүрийн фермерийн тогтолцооны хөгжил болон хадгалалтыг дэмжсэн хөдөө аж ахуйн шударга бодлогыг мөрдөх;

б) Фермер, ялангуяа өөрийн сортыг бий болгож ашигладаг мөн хөрсний үржил шимийг хадгалах болон өвчин, хогийн ургамал, хортон шавьжтай тэмцэх экологийн зарчмыг хэрэглэдэг фермерийн үр ашгийг онцгой төрөл зүйл дотор мөн хооронд хамгийн их түвшинд нэмэгдүүлэх замаар биологийн олон янз байдлыг бэхжүүлж, хадгалах судалгааг эрчимжүүлэх;

с) Зохистой гэж үзвэл, ялангуяа хөгжиж буй улсын фермерүүдийн оролцоотойгоор нийгэм, эдийн засаг, экологийн нөхцөл байдал болон жижиг газар нутагт дасан зохицсон сортыг хөгжүүлэх чадавхийг бэхжүүлэх ургамлын селекцийн хүчин чармайлтыг нэмэгдүүлэх;

д) Таримал ургамлын генетикийн үндэс суурийг өргөжүүлэх болон фермерүүдэд бэлэн байгаа генетикийн олон янз байдлыг нэмэгдүүлэх;

е) Зохистой гэж үзвэл орон нутгийн болон орон нутагт дасан зохицсон таримал ургамал, сорт болон бага тархацын ургамлын зүйлийн өргөн ашиглалтыг дэмжих;

ф) Зохиостой гэж үзвэл одоо хэрэглэгдэж буй фермерийн удирдлагад сортын олон янз байдлын өргөн хэрэглээ, таримал ургамлын хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтыг дэмжих мөн таримал ургамлын эмзэг байдал болон генетикийн элэгдэлтийг багасгах зорилгоор ургамлын селекци болон хөдөө аж ахуйн хөгжил хоорондын нягт уялдаа холбоог бий болгох болон

тогтвортой хөгжилд нийцүүлэн дэлхийн өсөн нэмэгдсэн хүнсний үйлдвэрлэлийг дэмжих;

г) Сорт гаргах болон үр хуваарилахтай холбоотой үржүүлгийн стратеги болон дүрмийг зохистой гэж үзвэл тохируулах болон хянан үзэх;

7 дугаар зүйл **Үндэсний үүрэг амлалт болон олон улсын** **хамтын ажиллагаа**

7.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бүр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын асуудлаар Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс хөдөө аж ахуйн байгууллага болон бусад холбогдох олон улсын байгууллагаар шууд, эсхүл дамжуулан бусад Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудтай хамтран ажиллах, 5 болон 6 дугаар зүйлд дурдсан хөдөө аж ахуй, хөдөөгийн хөгжлийн бодлого болон хөтөлбөр, үйл ажиллагаанд зохистой гэж үзвэл нэгдэнэ.

7.2 Олон улсын хамтын ажиллагаа нь ялангуяа дараахь зүйлд чиглэгдэнэ:

а) Хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалттай холбоотой чадавхийг бий болгох, эсхүл бэхжүүлэх;

б) Хадгалалт, үнэлгээ, баримтжуулалт, генетикийн сайжруулалт, ургамлын селекци, үр үржүүлгийг дэмжих олон улсын үйл ажиллагааг бэхжүүлэх; хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц болон тодорхой мэдээлэл, технологийг 4 дүгээр хэсэгт нийцүүлэн хуваарилах, ашиглах эрх олгох болон солилцох;

с) 5 дугаар хэсэгт тусгагдсан байгууллагын зохион байгуулалтыг хэрэгжүүлэх болон бэхжүүлэх;

д) 18 дугаар зүйлийн санхүүжилтийн стратегийг хэрэгжүүлэх;

8 дугаар зүйл **Техникийн туслалцаа**

Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд энэхүү гэрээний хэрэгжилтийг хялбарчлах зорилгоор хоёр талаар, эсхүл зохих олон улсын байгууллагаар

дамжуулан ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад үзүүлэх техникийн туслалцааны заалтыг дэмжихийг хүлээн зөвшөөрнө.

3 ДУГААР ХЭСЭГ **Фермерийн эрх**

9 дүгээр зүйл **Фермерийн эрх**

9.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд дэлхийн бүх бүс нутаг ялангуяа гарал үүслийн төв болон таримал ургамлын олон янз байдал байгаа бүс нутаг дахь орон нутгийн, уугуул иргэдийн холбоо болон фермерийн дэлхий даяарх хүнс болон хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн үндэс суурийг бүрдүүлж байгаа хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хадгалах болон хөгжүүлэхэд оруулсан болон оруулах томоохон хувь нэмрийг хүлээн зөвшөөрнө.

9.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцтэй холбоотой Фермерийн эрхийг хэрэгжүүлэх үүрэг хариуцлагыг үндэсний засгийн газар хариуцахыг хүлээн зөвшөөрнө. Тэдгээрийн хэрэгцээ болон зорилтын дагуу, Тал бүр зохистой гэж үзвэл өөрийн үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд Фермерийн эрхийг хамгаалах болон дэмжих арга хэмжээг дараахийг оролцуулан авна.

а) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцтэй холбоотой уламжлалт мэдлэгийг хамгаалах;

б) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ашиглалтаас бий болох үр ашгийг хуваарилахад шударгаар оролцох эрх;

с) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалттай холбоотой асуудлаар үндэсний хэмжээнд шийдвэр гаргахад оролцох эрх;

9.3 Энэхүү зүйлийн аль ч заалт фермерийн өөрийн нөөцөлсөн үр болон үржүүлгийн бусад материалыг үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд болон зохистой гэж үзвэл хадгалах, ашиглах, солилцох, худалдах фермерийн аливаа эрхийг хязгаарлахаар тайлбарлахгүй.

4 ДҮГЭЭР ХЭСЭГ

Ашиглах эрх болон үр ашгийг хуваарилах олон талт тогтолцоо

10 дугаар зүйл

Ашиглах эрх болон үр ашгийг хуваарилах олон талт тогтолцоо

10.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд бусад улстай харилцахдаа тэдгээрийн өмчийн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн асуудлаар тухайн улсын бүрэн эрх болон үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу үндэсний засгийн газрын хариуцах тэдгээр нөөцийн ашиглалтыг тодорхойлох эрх мэдлийг хүлээн зөвшөөрнө.

10.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ашиглалтыг хөнгөвчлөх болон эдгээр нөөцийн ашиглалтаас бий болох үр ашгийг шударга болон эрх тэгш замаар хуваарилахад хамтдаа, харилцан хүчээ нэгтгэх үндсэн дээр үр ашигтай, үр нөлөөтэй болон ил тод олон талт тогтолцоо бий болгохыг зөвшөөрнө.

11 дүгээр зүйл

Олон талт тогтолцооны үйл ажиллагааны хүрээ

11.1 1 дүгээр зүйлд заасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт, тогтвортой ашиглалт болон тэдгээрийн ашиглалтаас бий болох үр ашгийг шударга болон эрх тэгш хуваарилах зорилтыг урагшлуулахад олон талт тогтолцоо нь хүнсний аюулгүй байдал болон харилцан хамаарлын шалгуурын дагуу байгуулсан Хавсралт 1-т тусгасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хамарна.

11.2 11.1 дүгээр зүйлд тодорхойлсноор олон талт тогтолцоо нь Хэлэлцэн тохиролцогч Тал Талуудын удирдлага болон хяналтад мөн нийтийн эзэмшил газарт байгаа Хавсралт 1-т тусгасан бүх хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг багтаана. Олон талт тогтолцооны хамгийн их боломжит үйл ажиллагааны хүрээнд хүрэх зорилгоор Талууд олон талт тогтолцоонд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хамруулахад Хавсралт 1-д тусгасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн бусад бүх эзэмшигчийг урина.

11.3 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцоонд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хамруулахад Хавсралт 1-д тусгасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг эзэмшиж буй хувь болон хуулийн этгээдийг өөрсдийн хууль тогтоомжийн хүрээнд дэмжих зохистой арга хэмжээг авахыг мөн хүлээн зөвшөөрнө.

11.4 Гэрээ хүчин төгөлдөр болсноос хойш 2 жилийн дотор удирдах байгууллагаас 11.3 дугаар зүйлд дурдсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц болон олон талт тогтолцоонд гарсан ахиц дэвшилтэд үнэлгээ хийнэ. Энэхүү үнэлгээний дараа удирдах байгууллага олон талт тогтолцоонд эдгээр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хамруулаагүй 11.3 дугаар хэсэгт дурдсан тэдгээр хувь болон хуулийн этгээдийг дэмжихийг үргэлжлүүлэх, эсхүл зохистой гэж үзвэл бусад тийм арга хэмжээг авах эсэхээ шийдвэрлэнэ.

11.5 Олон талт тогтолцоо нь Хавсралт 1-т тусгасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг мөн хамрах ба 15.1 дүгээр зүйлд өгөгдсөн Олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны зөвлөлдөх хороо (ОУХААСЗХ)-ны олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны төв болон 15.5 дугаар зүйлийн дагуу бусад олон улсын байгууллагын ex situ цуглуулгыг эзэмшинэ.

12 дугаар зүйл

Олон талт тогтолцоон дахь хүнс болон хөдөө аж ахуй ургамлын генетик нөөцийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрх

12.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 11 дүгээр зүйлд тодорхойлсноор олон талт тогтолцооны хүрээнд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрх нь энэхүү гэрээний заалтын дагуу байна гэдгийг хүлээн зөвшөөрнө.

12.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцоогоор дамжуулан нөгөө Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад тэрхүү ашиглалтын эрхийг олгох шаардлагатай хуулийн, эсхүл бусад зохистой арга хэмжээг авахыг хүлээн зөвшөөрнө. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд 11.4 дүгээр зүйлийн дагуу эдгээр ашиглалтын эрхийг аливаа Хэлэлцэн тохиролцогч Талын хууль тогтоомжийн дагуу хуулийн болон хувь этгээдэд мөн олгоно.

12.3 Тэрхүү ашиглалтын эрхийг доорх нөхцөлийн дагуу олгоно:

а) ашиглах эрхийг зөвхөн хүнс болон хөдөө аж ахуйн судалгаа, селекци болон сургалтад ашиглалт болон хадгалалтын зорилгоор

олгох ба тэрхүү зорилгод химийн, эмийн бүтээгдэхүүн болон/эсхүл бусад хүнс, тэжээлийн бус үйлдвэрлэл хамаарахгүй. Олон талын хэрэглээтэй таримал ургамлын хувьд, (хүнсний болон хүнсний бус) түүний хүнсний аюулгүй байдал дахь тэдгээрийн ач холбогдол нь олон талт тогтолцоон дахь тэдгээрийн оролцооны тодорхойлогч байх ба хялбаршуулсан ашиглалтын эрхэд нээлттэй байна;

b) Ашиглах эрхийг төлбөргүйгээр, эсхүл төлбөртэй тохиолдолд холбогдох хамгийн бага зардлаас хэтрүүлэлгүйгээр тусдаа нэмэлт ашиглах эрхийг шаардлагагүйгээр шуурхай олгоно;

c) Бүх нээлттэй нууц үгийн өгөгдөл болон, зохих хуулийн дагуу аливаа бусад нэгдсэн нээлттэй нууц биш гэж тодорхойлсон мэдээллийг өгөгдсөн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцөд нээлттэй байлгана;

d) Хүлээн авагч нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц, эсхүл тэдгээрийн генетик нөөцийн хэсэг, эсхүл бүрдлийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрхийг хязгаарлах аливаа оюуны өмчийн эрх, эсхүл бусад эрхийг олон талт тогтолцооноос хүлээн авсан хэлбэрт нэхэмжлэл гаргахгүй;

e) Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц болон фермерүүдийн бүтээсэн материалыг ашиглах эрх нь түүнийг бүтээх хугацааны туршид бүтээгчийн мэдэлд байна;

f) Оюуны болон бусад өмчийн эрхээр хамгаалагдсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ашиглалтын эрх нь холбогдох олон улсын хэлэлцээр болон холбогдох дотоодын хуультай нийцсэн байна;

g) Олон талт тогтолцооны дагуу ашигласан болон хадгалсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг энэхүү гэрээний нөхцөлийн дагуу тэдгээр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хүлээн авагч нь олон талт тогтолцоонд нээлттэй байлгасаар байна;

h) Энэхүү заалтын дагуу бусад зүйлийн эрхийг хөндөхгүйгээр Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд In-situ нөхцөлд байгаа хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц ашиглалтын эрхийг үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу, эсхүл ийм хууль тогтоомж байхгүй тохиолдолд удирдах байгууллагаас гаргаж болох хэм хэмжээний дагуу олгохыг зөвшөөрнө.

12.4 Үүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор дээрх 12.2 болон 12.3 зүйлийн дагуу хялбаршуулсан ашиглалтын эрхийг 12 дугаар зүйлийн 3 а, d, g дугаар заалт, 13.2d(ii)-т дурдсан генетик нөөцийн ашгийг хуваарилах тухай зүйл болон энэхүү гэрээний холбогдох заалтыг агуулсан удирдах байгууллагаас баталсан Стандарт материал дамжуулах хэлэлцээр (СМДХ)-ийн дагуу олгох ба СМДХ-ийн нөхцөлийг шаардах хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хүлээн авагчийн заалт нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн дамжуулалтыг нөгөө хүн, эсхүл аж ахуй нэгж мөн тэдгээр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн дараагийн дамжуулалтад үйлчилнэ.

12.5 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд СМДХ-ээр хүлээсэн үүргийг зөвхөн СМДХ-ийн талууд хариуцахыг зөвшөөрч, энэхүү СМДХ-ийн дагуу бий болсон гэрээний маргааныг өөрсдийн хуулийн тогтолцооны дагуу зохих хууль тогтоомжийн шаардлагатай нийцүүлэн шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэх боломжийг нээлттэй байлгах явдлыг хангана.

12.6 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд гамшгийн онцгой нөхцөлд хөдөө аж ахуйн системийг сэргээн босгоход хувь нэмрээ оруулах зорилгоор гамшгийг бууруулах зохицуулалтын байгууллагатай хамтран олон талт тогтолцоонд зохих хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрхийг олгохыг хүлээн зөвшөөрнө.

13 дугаар зүйл

Олон талт тогтолцоонд үр ашгийг хуваарилах

13.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцоонд хамрагддаг хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрх нь өөрөө олон талт тогтолцооны гол үр ашгийг бүрдүүлдэг болохыг хүлээн зөвшөөрч мөн түүнээс бий болсон үр ашгийг энэ зүйлийн дагуу ашгийг шударга болон эрх тэгш хуваарилахыг зөвшөөрнө.

13.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцооны дагуу хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг ашигласнаас болон арилжсанаас бий болсон үр ашгийг дараахь арга замаар шударга болон эрх тэгш хуваарилахыг зөвшөөрөв. Удирдах байгууллагын зааварчилгааны дагуу, одоо хэрэгжиж буй даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний тэргүүлэх чиглэлийн үйл ажиллагааны хүрээг харгалзан үзэж мэдээлэл солилцох, технологи ашиглалт болон дамжуулалт, чадавхийг бий болгох болон арилжаанаас бий болсон үр ашгийг хувиарлах:

а) Мэдээлэл солилцох

Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцооны дагуу тэдгээр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн талаарх

мэдээлэл тухайлбал лавлах болон бүртгэл хийх, технологийн мэдээлэл, төрөлжүүлэлт, үнэлгээ болон ашиглалтыг оролцуулсан техник, шинжлэх ухааны болон нийгэм эдийн засгийн судалгааны үр дүнгийн тухай мэдээллийг нээлттэй байлгахыг хүлээн зөвшөөрнө. Ийм мэдээллийг зохих хуулийн дагуу үндэсний чадавхийн хүрээнд нууц биш тохиолдолд нээлттэй болгоно. Тус мэдээллийг 17 дугаар зүйлд өгөгдсөн мэдээллийн системээр дамжуулан энэхүү гэрээний бүх Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад нээлттэй болгоно.

б) Технологийн ашиглалт болон дамжуулалт

i) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцооны дагуу хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт, тодорхойлолт, үнэлгээ болон ашиглалтад технологи ашиглах эрхийг олгох болон/эсхүл хялбаршуулах үүрэг хүлээнэ. Зарим технологи зөвхөн генетик материалаар дамжуулах боломжтойг хүлээн зөвшөөрч, Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 12 дугаар зүйлд нийцүүлэн олон талт тогтолцооны дагуу тэрхүү технологи болон генетик материал түүнчлэн олон талт тогтолцооны дагуу хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг ашиглах замаар бий болгосон сайжруулсан төрөл зүйл болон генетик материалыг ашиглах эрхийг олгох болон/эсхүл хялбаршуулна. Эдгээр технологи, сайжруулсан төрөл зүйл болон генетик материалыг зохих оюуны өмчийн эрх болон ашиглалтын эрхийн тухай хуулийг хүндэтгэн үндэсний чадавхийн хүрээнд олгох болон/эсхүл хялбаршуулна.

ii) Бусад улсад ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсад технологийн ашиглах эрх болон дамжуулалтыг хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ашиглалтын талаар таримал ургамалд суурилсан сэдэвт бүлэг болон материал хүлээн авах, хүний нөөцийн хөгжил болон судалгааны арга хэрэгслийн үр дүнтэй ашиглалттай холбоотой арилжааны хамтарсан төсөл, судалгаа болон хөгжлийн бүх төрлийн түншлэлийг бий болгох, хэрэгжүүлэх, тэдгээрт оролцох зэрэг цогц арга хэмжээ авах замаар хийнэ.

iii) Дээрх (i) болон (ii) хэсэгт дурдсан технологийн ашиглалт болон дамжуулалтыг оюуны өмчийн эрхээр хамгаалагдсан технологийг оролцуулан хөгжиж буй болон ялангуяа нэн буурай хөгжилтэй, шилжилтийн эдийн засагтай улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Тал Талд шударга болон нэн талаамжтай нөхцөлөөр олгох болон/эсхүл хялбаршуулах ба ялангуяа хадгалалтад ашиглах технологи болон хөгжиж буй ялангуяа нэн буурай хөгжилтэй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын фермерийн үр ашигт зориулсан технологийг концессийн болон хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр харилцан зөвшөөрч

тухайлбал олон талт тогтолцооны дагуу судалгаа болон хөгжилд хамтрах замаар олгох болон хялбаршуулна. Энэхүү ашиглалт болон дамжуулалтыг оюуны өмчийн эрхийн зохих, үр дүнтэй хамгаалалтыг хүлээн зөвшөөрч болон нийцүүлэх нөхцөлөөр олгоно.

с) Чадавхийг бий болгох

Хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын хэрэгцээ шаардлагыг харгалзан, тэдгээрийн төлөвлөгөө болон хөтөлбөрт хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ургамлын чадавхийг бий болгох нь тэргүүлэх чиглэлээр тусгагдсан, олон талт тогтолцоогоор хамарсан тэдгээр хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хувьд Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд:

(i) хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын асуудлаар шинжлэх ухаан болон техникийн боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөрийг бий болгох болон бэхжүүлэх (ii) Ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсад хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын хэрэгслийг бий болгох болон бэхжүүлэх (iii) Боломжит газар ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улс, тэдгээр улсын байгууллагатай хамтран тохирох шинжлэх ухааны судалгаа хийх болон шаардлагатай салбарт хийх тэрхүү судалгааны чадавхийг хөгжүүлэхэд тэргүүлэх чиглэл өгөхийг зөвшөөрнө.

д) Арилжааны мөнгөн болон бусад үр ашгийг хуваарилах

(i) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцооны хүрээнд энэхүү зүйлийн дагуу тодорхойлсон үйл ажиллагаанд хувийн болон олон нийтийн салбарын оролцоотойгоор, судалгаа болон технологийн хөгжилд хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын хувийн салбарт хамтран ажиллах болон түншлэх замаар арилжааны үр ашгийг хуваарилах зорилготой арга хэмжээ авахыг хүлээн зөвшөөрнө.

(ii) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 12.4 дүгээр зүйлд дурдсан Стандарт материал дамжуулах хэлэлцээрт хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц болон олон талт тогтолцооноос ашигласан материалд орсон бүтээгдэхүүнээс ашиг олох хүлээн авагчийн шаардлагыг тусгах, тухайн бүтээгдэхүүнийг арилжаалснаас бий болсон үр ашгийн тэгш хуваарилалтыг тухайн бүтээгдэхүүнээс ашиг олж буй хүлээн авагчийг тэрхүү төлбөрийг гүйцэтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх, тэдгээр бүтээгдэхүүнийг цаашдын

судалгаа болон селекцит аливаа хязгаарлалтгүйгээр бусдад хэдийд ч нээлттэй байлгахаас бусад тохиолдолд 19.3 дугаар зүйлд дурдсан арга замаар төлөхийг зөвшөөрнө.

Удирдах байгууллага эхний уулзалтаар төлбөрийн хэмжээ, хэлбэр болон арга замыг арилжааны туршлагад тулгуурлан тодорхойлно. Удирдах байгууллагаас бүтээгдэхүүнээс ашиг олж байгаа төрөл бүрийн ангилалын хүлээн авагчид зориулж төлбөрийн өөр өөр түвшинг бий болгохыг шийдвэрлэж болох ба хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын жижиг Фермерийг ийм төлбөрөөс чөлөөлөх хэрэгцээ шаардлагыг мөн шийдвэрлэж болно. Удирдах байгууллагаас ашгийг шударга болон тэгш хуваарилах зорилгоор цаг тухай бүр төлбөрийн түвшинг хянаж, Стандарт материал дамжуулах хэлэлцээрээр заавал төлөх төлбөрийн шаардлага нь тухайн арилжсан бүтээгдэхүүнийг цаашдын судалгаа болон үржүүлгийн зорилгоор бусдад аливаа хязгаарлалтгүйгээр нээлттэй байлгасан тохиолдолд ч үйлчлэх эсэхэд энэхүү гэрээ хүчин төгөлдөр болсноос хойш 5 жилийн дотор үнэлгээ хийж болно.

13.3 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд олон талт тогтолцооны дагуу хуваарилсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг ашигласнаас бий болсон үр ашиг нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хадгалж буй болон тогтвортой ашиглаж буй бүх улс ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын фермерт юун түүрүүнд шууд болон шууд бусаар чиглэгдэхийг хүлээн зөвшөөрнө.

13.4 Удирдах байгууллага эхний уулзалтаар олон талт тогтолцоон дахь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн олон янз байдалд тэдгээрийн хувь нэмэр чухал болон онцгой хэрэгцээ шаардлага байгаа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалтад зориулан 18 дугаар зүйлийн дагуу бий болгосон зөвшөөрөгдсөн санхүүжилтийн стратегийн хүрээнд тусгай туслалцаанд зориулж холбогдох бодлого болон шалгуурыг харгалзан үзнэ.

13.5 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг, ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсад бүрэн хэрэгжүүлэх чадавхи нь энэхүү зүйл болон 18 дугаар зүйлд өгөгдсөн санхүүжилтийн стратегийн үр дүнтэй хэрэгжилтээс ихээхэн хамаарахыг хүлээн зөвшөөрнө.

13.6 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцөөс үр ашиг олж байгаа хүнсний боловсруулах үйлдвэр нь олон талт тогтолцоонд хувь нэмэр оруулах замаар сайн дурын үр ашиг хуваарилах хувь нэмэр оруулах стратегийн арга барилыг харгалзан үзнэ.

5 ДУГААР ХЭСЭГ

Дэмжих бүрэлдэхүүн хэсэг

14 дүгээр зүйл

Даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө

Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын одоо хэрэгжиж байгаа даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь энэхүү гэрээнд чухал болохыг хүлээн зөвшөөрч, Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 13 дугаар зүйлийн заалтыг харгалзан түүний үр дүнтэй хэрэгжилтийг үндэсний үйл ажиллагаагаар болон зохистой гэж үзвэл, тухайлбал чадавхийг бий болгох, технологийн дамжуулалт болон мэдээллийн солилцоо зэрэг уялдаа холбоо бүхий бүтцээр хангах олон улсын хамтын ажиллагаагаар дамжуулан дэмжинэ.

15 дугаар зүйл

Олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны зөвлөлдөх хорооны олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны төв болон бусад олон улсын байгууллагын хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ex situ цуглуулга

15.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд Олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны зөвлөлдөх хороо (ОУХААСЗХ)-ны Олон улсын хөдөө аж ахуйн судалгааны төв (ОУХААСТ)-т итгэж эзэмшүүлж байгаа хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн Ex Situ цуглуулгын энэхүү гэрээн дэх ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрнө. Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд ийм Ex Situ цуглуулгын асуудлаар Удирдах байгууллагатай дараахь нөхцөл болон болзлын дагуу хэлэлцээр байгуулахаар ОУХААСТ-г уриална:

а) Энэхүү гэрээний Хавсралт 1-т тусгагдсан болон ОУХААСТ-ийн эзэмших хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг энэхүү гэрээний 4 дүгээр хэсэгт заасан заалтын дагуу нээлттэй байлгана;

б) Энэхүү гэрээний Хавсралт 1-т тусгагдсан болон ОУХААСТ-ийн эзэмших, гэрээ хүчин төгөлдөр болохоос өмнө цуглуулснаас бусад хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц ОУХААСТ болон ХХААБ-ын хооронд байгуулсан хэлэлцээрийн хүрээнд одоогийн хэрэглэж байгаа МДГ-ний заалтын дагуу нээлттэй байна. Энэхүү МДГ-нд нэмэлт, өөрчлөлтийг Удирдах байгууллагын тогтмол хийгддэг 2 дахь удаагийн хуралдаанаас өмнө тус гэрээний холбогдох заалт, ялангуяа 12, 13 дугаар зүйл болон дараахь нөхцөлийн дагуу ОУХААСТ-тай зөвлөлдөөнөөр оруулна;

i) ОУХААСТ нь Удирдах байгууллагын гаргасан хуваарийн дагуу хүчин төгөлдөр болсон МДГ-ийн тухай Удирдах байгууллагад тогтмол мэдээлнэ;

ii) *in situ* нөхцөлөөс цуглуулсан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөц байгаа Хэлэлцэн тохиролцогч Талд шаардлагын дагуу ийм хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн дээжийг МДГ-ний нөхцөлгүйгээр олгоно;

iii) 19.3 f дүгээр заалтад дурдсан бүтцийн дагуу хуримтлуулж дээрх МДГ-ний дагуу бий болсон үр ашгийг тодорхой бус байгаа хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалт, ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай тэр дундаа олон янз байдлын төв болон нэн буурай хөгжилтэй улсын үндэсний болон бүс нутгийн хөтөлбөрт ашиглана;

iv) ОУХААСТ нь өөрийн чадавхийн дагуу МДГ-ний нөхцөлтэй үр ашигтай нийцлийг хадгалах зорилгоор зохистой арга хэмжээг авах болон нийцэхгүй байгаа тохиолдлыг Удирдах байгууллагад шуурхай мэдэгдэнэ;

c) ОУХААСТ нь өөрийн болон энэхүү гэрээний заалтын дагуу эзэмшдэг *ex situ* цуглуулгатай холбоотой бодлогын зөвлөмжийг өгөх Удирдах байгууллагын эрх бүхий байгууллагыг хүлээн зөвшөөрнө;

d) Эдгээр *ex situ* цуглуулгыг хадгалдаг техникийн ба эрдэм шинжилгээний байгууламж нь ОУХААСТ-ийн мэдэлд үлдэх ба эдгээр *ex situ* цуглуулгыг олон улсад зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээнд тухайлбал ХХААБ-ын Хүнс болон Хөдөө Аж ахуйн генетик нөөцийн хорооноос баталсан Генебанкийн стандартын дагуу удирдах болон зохион байгуулна;

e) ОУХААСТ-ийн хүсэлтийн дагуу нарийн бичгийн дарга нь техникийн туслалцаа үзүүлэхэд хүчин чармайна;

f) Нарийн бичгийн дарга хэдийд ч эдгээр байгууламжийг ашиглах болон энэхүү зүйлээр хамарсан материалыг хадгалах болон солилцохтой шууд холбоотойгоор гүйцэтгэсэн бүх үйл ажиллагааг хянах эрхтэй байна;

g) ОУХААСТ-ын эзэмшиж байгаа эдгээр *ex situ* цуглуулгын цэгцтэй хадгалалтад давагдашгүй хүчин зүйл болон ямар нэг үйл ажиллагаагаар аюул болон саад учруулсан тохиолдолд нарийн бичгийн дарга эзэмшигч улсын зөвшөөрөлтэйгээр түүнийг нүүлгэн

шилжүүлэх, эсхүл дамжуулахад боломжит хэмжээгээр дэмжлэг үзүүлнэ;

15.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд энэхүү гэрээний дагуу Удирдах байгууллагатай ОУХААСЗХ-ны ОУХААСТ-тэй байгуулсан хэлэлцээрт Олон талт тогтолцооны дагуу Хавсралт 1-т заасан хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хялбаршуулсан ашиглалтын эрхийг өгөхийг зөвшөөрөв. Эдгээр төвийн мэдээллийг нарийн бичгийн даргад байгаа жагсаалтад оруулж, хүсэлтийн дагуу Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад нээлттэй байлгана.

15.3 Энэхүү гэрээ хүчин төгөлдөр болсноос хойш ОУХААСТ-ийн хүлээн авсан болон хадгалсан Хавсралт 1-д тусгаснаас бусад материал нь материалыг хүлээн авсан ОУХААСТ болон Биологийн олон янз байдлын конвенц, эсхүл бусад зохих хуулийн дагуу тэдгээр нөөцийг олж авсан улс, эсхүл ийм нөөцийн гарал үүслийн улс хооронд харилцан зөвшөөрсөн тэдгээртэй нийцэх нөхцөлөөр ашиглах эрхэд нээлттэй байна.

15.4 Хэлэлцэн тохиролцогч Талыг Удирдах байгууллагатай хэлэлцээр байгуулсан ОУХААСТ-д ОУХААСТ-ийн хөтөлбөр болон үйл ажиллагаанд чухал үүрэгтэй Хавсралт 1-т тусгагдаагүй хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн ашиглалтын эрхийг харилцан зөвшөөрсөн нөхцөлөөр олгохыг хөхиүлэн дэмжинэ.

15.5 Удирдах байгууллага нь холбогдох бусад олон улсын байгууллагатай энэхүү зүйлд тусгагдсан зорилгоор хэлэлцээр байгуулах боломжийг мөн эрэлхийлнэ.

16 дугаар зүйл **Ургамлын генетик нөөцийн олон** **улсын сүлжээ**

16.1 Олон улсын хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн сүлжээний одоогийн хамтын ажиллагааг одоогийн зохион байгуулалтад тулгуурлаж болон энэхүү гэрээний нөхцөлтэй нийцүүлэн хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг аль болох бүрэн хамрах зорилгоор дэмжиж хөгжүүлнэ.

16.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд зохистой гэж үзвэл засгийн газрын, хувийн, төрийн бус, судалгааны, үржүүлгийн болон бусад байгууллагыг оролцуулан бүх холбогдох байгууллагыг олон улсын сүлжээнд оролцохыг дэмжинэ.

17 дугаар зүйл
Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын
генетик нөөцийн дэлхий нийтийн мэдээллийн
тогтолцоо

17.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцтэй холбоотой шинжлэх ухаан, техник, байгаль орчны асуудал болон одоо байгаа мэдээллийн системд тулгуурлан мэдээллийн солилцоог хялбаршуулах дэлхийн нийтийн мэдээллийн тогтолцоог хөгжүүлэх болон дэмжихэд хамтран ажиллах бөгөөд мэдээллийн тэрхүү солилцоо нь бүх Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад нээлттэй байгаа хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн мэдээллийг боловсруулж үр ашгийг хуваарилахад хувь нэмэр оруулна гэсэн хүлээлттэй байна. Дэлхийн мэдээллийн системийг хөгжүүлэхэд Биологийн олон янз байдлын конвенцийн жуулчлах механизмын хамтын ажиллагааг эрэлхийлнэ.

17.2 Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын мэдэгдэлд үндэслэн материалыг хамгаалах зорилгоор хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн үр ашигтай хадгалалтад учруулах аюулын талаар үрдчилэн сэрэмжлүүлгийг өгнө.

17.3 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 14 дүгээр зүйлд дурдсан одоо хэрэгжиж байгаа даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний шинэчлэлтийг хялбаршуулах зорилгоор хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн дэлхийн байдалд тодорхой үечлэлээр дахин үнэлгээ хийхэд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүнс болон хөдөө аж ахуйн генетик нөөцийн хороотой хамтран ажиллана.

6 ДУГААР ХЭСЭГ
Санхүүгийн заалт

18 дугаар зүйл
Санхүүгийн нөөц

18.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд энэхүү зүйлийн дагуу энэхүү гэрээний хэрэгжилтэд зориулж санхүүжилтийн стратегийг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээнэ.

18.2 Санхүүжилтийн стратегийн зорилго нь энэхүү гэрээний дагуу хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг хангах санхүүгийн нөөцийн заалтын хүртээмжтэй, ил тод, үр ашигтай болон үр дүнтэй байдлыг бэхжүүлэхэд оршино.

18.3 Даян дэлхийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг харгалзан үзэж,

ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын тэргүүлэх чиглэлийн үйл ажиллагаа, төлөвлөгөө болон хөтөлбөрийн санхүүжилтэд хамтран ажиллах зорилгоор Удирдах байгууллага тэрхүү санхүүжилтэд тогтмол зорилтыг бий болгоно.

18.4 Энэхүү санхүүжилтийн стратегийн дагуу:

а) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд энэхүү гэрээний дагуу төлөвлөгөө болон хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн зорилгоор урьдчилан хэлэх боломжтой болон зөвшөөрөгдсөн нөөцийн үр дүнтэй хуваарилалтыг зохимжит зорилт болон анхаарлаар хангах холбогдох олон улсын механизм, сан, байгууллагын удирдах байгууллагын хүрээнд шаардлагатай болон зохистой арга хэмжээг авна;

б) Хөгжиж буй улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Тал болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү гэрээний дагуу хүлээсэн үүрэг амлалтаа хэр үр дүнтэйгээр хэрэгжүүлэх нь энэхүү гэрээнд дурдсан ялангуяа хөгжингүй улсын нөөцийн үр дүнтэй хуваарилалтаас ихээхэн хамаарна. Хөгжиж буй улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Тал болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Тал нь хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн чадавхийг бий болгох төлөвлөгөө болон хөтөлбөртөө тохиромжит зорилтыг оруулна;

с) Хөгжингүй улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд нь хөгжиж буй улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад хоёр талт, бүс нутгийн болон олон талт сувгаар дамжуулан энэ гэрээний хэрэгжилтэд шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэрийг олгоно. Ийм суваг нь 19.3f дүгээр зүйлд дурдсан механизмийг багтаана;

д) Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бүр өөрийн дотоодын чадавхи болон санхүүгийн нөөцийн хүрээнд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт болон тогтвортой ашиглалтын үндэсний үйл ажиллагаанд үүрэг хүлээх болон санхүүгийн нөөц олгохыг хүлээн зөвшөөрнө. Өгөгдсөн санхүүгийн нөөцийг ялангуяа бараа бүтээгдэхүүний олон улсын худалдаатай холбоотой чиглэлд энэхүү гэрээтэй үл нийцэх зорилгоор хэрэглэхгүй;

е) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд 13.2d дүгээр зүйлийн хүрээнд бий болсон санхүүгийн үр ашиг нь санхүүжилтийн стратегийн хэсэг болохыг хүлээн зөвшөөрнө;

ф) Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд, хувийн салбар, 13 дугаар зүйлийг харгалзан төрийн бус байгууллага болон бусад эх үүсвэр сайн дурын хандив өгч болно. Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд нь удирдах

байгууллагыг ийм хандивийг дэмжих стратегийн арга барилыг харгалзан үзэхийг зөвшөөрнө;

18.5 Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийг хадгалах болон тогтвортойгоор ашиглаж буй хөгжиж буй улсын ялангуяа нэн буурай хөгжилтэй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсын фермерүүдэд зориулан зөвшөөрөгдсөн төлөвлөгөө болон хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд тэргүүлэх чиглэл өгөхийг хүлээн зөвшөөрнө.

7 ДУГААР ХЭСЭГ **Зохион байгуулалтын заалт**

19 дүгээр зүйл **Удирдах байгууллага**

19.1 Энэхүү гэрээнд зориулагдсан Удирдах байгууллага нь бүх Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудаас бүрдэж үүгээр байгуулагдав.

19.2 Удирдах байгууллагын бүх шийдвэрийг харилцан зөвшилцөж гаргах ба 23 болон 24 дүгээр зүйлтэй холбоотой асуудалд заавал зөвшилцөхийг шаардахаас бусад тохиодолд зөвшилцөж чадаагүй тохиолдолд тодорхой арга хэмжээний талаар өөр арга замаар шийдвэрт хүрнэ.

19.3 Удирдах байгууллагын үүрэг нь энэхүү гэрээний бүрэн хэрэгжилтийг хангах, зорилтыг үргэлжлүүлэх бөгөөд ялангуяа:

- а) Энэхүү гэрээний хэрэгжилт болон ялангуяа олон талт тогтолцооны үйл ажиллагаанд шаардлагатай зөвлөмжийг батлах, хяналт тавих бодлогын чиглэл болон удирдамжаар хангана;
- б) Энэхүү гэрээний хэрэгжилтийн төлөвлөгөө болон хөтөлбөрийг батална;
- в) 18 дугаар зүйлийн дагуу энэхүү гэрээний хэрэгжилтийн санхүүжилтийн стратегийг эхний хурлаар батлах болон тогтмол хянана;
- г) Энэхүү гэрээний санхүүжилтийн төсвийг батлана;
- д) Шаардлагатай байж болох тус тусын мандат болон бүрэлдэхүүнтэй салбар байгууллагыг шаардлагатай санхүүжилт бэлэн байгаа нөхцөлд байгуулах болон харгалзан үзнэ;
- е) Энэхүү гэрээний зорилгоор хүлээн авах болон ашиглах санхүүгийн

нөөцийг хуримтлуулах итгэлийн данс зэрэг зохих механизмийг шаардлагатай тохиолдолд бий болгоно;

g) Бусад холбогдох олон улсын байгууллага болон гэрээний байгууллага ялангуяа Биологийн олон янз байдлын конвенцийн талуудын бага хурлыг оролцуулан санхүүжилтийн стратегид тэдгээрийн оролцоо зэрэг энэхүү гэрээгээр хамарсан асуудлаар хамтын ажиллагааг бий болгох болон хадгална;

h) 23 дугаар зүйлийн дагуу шаардлагатай тохиолдолд энэхүү гэрээнд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг харгалзан үзэх болон батална;

i) 24 дүгээр зүйлийн дагуу шаардлагатай тохиолдолд энэхүү гэрээний хавсралтад оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг харгалзан үзэх болон батална;

j) Ялангуяа 13 болон 18 дугаар зүйлд холбогдох сайн дурын хандивыг дэмжих стратегийн арга барилыг харгалзан үзнэ;

к) Энэхүү гэрээний зорилтыг хангахад шаардлагатай байж болох тийм бусад үүргийг гүйцэтгэнэ;

l) Биологийн олон янз байдлын конвенцийн талуудын бага хурал болон бусад холбогдох олон улсын байгууллага болон гэрээний байгууллагын холбогдох шийдвэрийн тэмдэглэл хөтөлнө.

м) Энэхүү гэрээний хэрэгжилтийн талаарх асуудлыг Биологийн олон янз байдлын конвенцийн талуудын бага хурал болон бусад холбогдох олон улсын байгууллага болон гэрээний байгууллагад шаардлагатай тохиолдолд мэдэгдэнэ.

н) 15 дугаар зүйлийн дагуу ОУХААСТ болон бусад олон улсын байгууллагатай хэлэлцээрийн нөхцөлийг батлах болон 15 дугаар зүйлийн СМДГ-нд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хянана.

19.4 19.6 дугаар зүйлийн дагуу Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бүр нэг сонгох эрхтэй бөгөөд Удирдах Байгууллагын хуралдаанд орлож байгаа хүн, зөвлөх болон мэргэжилтэн зэрэг дагалдан яваа зөвхөн нэг төлөөлөгчөөр төлөөлүүлж болно. Харин орлох хүн, зөвлөх, мэргэжилтэн хуралдааны үйл ажиллагаанд оролцож болох боловч төлөөлөгчийг орлох хүнийг албан ёсоор томилж баталгаажуулснаас бусад тохиолдолд санал өгөхгүй байж болно.

19.5 Удирдах Байгууллагын хуралдаанд Нэгдсэн Үндэстний байгууллага, түүний төрөлжсөн байгууллага болон Олон улсын атомын энергийн агентлаг, мөн энэхүү гэрээний Хэлэлцэн тохиролцогч Тал бус улсыг ажиглагчаар төлөөлүүлж болно. Хүнс болон хөдөө аж ахуйн ургамлын генетик нөөцийн хадгалалт, тогтвортой ашиглалтын чиглэлээр мэргэшсэн бусад төрийн ба төрийн бус байгууллага, агентлаг нь Нарийн бичгийн даргад хандаж Удирдах Байгууллагын чуулга уулзалтад ажиглагчаар оролцох хүсэлтэй байгаа тухай мэдэгдвэл одоогийн Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хамгийн багадаа гуравны нэг татгалзаагүй тохиолдолд зөвшөөрнө. Ажиглагчийн зөвшөөрөл олголт болон оролцоо нь Удирдах байгууллагаас баталсан үйл ажиллагааны дүрмийн хүрээнд байна.

19.6 Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын ХХААБ-ын гишүүн Хэлэлцэн тохиролцогч Тал болон тухайн гишүүн байгууллагын гишүүн улс болох Хэлэлцэн тохиролцогч Тал Талууд нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын ХХААБ-ын дүрэм болон ерөнхий дүрмийн дагуу болон түүнтэй тохирох гишүүнчлэлийн эрхээ хэрэгжүүлэх болон гишүүнчлэлийн үүргээ биелүүлнэ.

19.7 Удирдах байгууллага нь энэ гэрээтэй зөрчилдөхгүй өөрийн үйл ажиллагааны дүрэм болон санхүүгийн журмыг шаардлагатай тохиолдолд батлах болон нэмэлт, өөрчлөлт оруулна.

19.8 Удирдах байгууллагын хуралдааны ирцийг бүрдүүлэхэд Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын олонхийг төлөөлөх төлөөлөгчдийн бэлэн байдлыг хангах шаардлагатай.

19.9 Удирдах байгууллага 2 жилд хамгийн багадаа нэг удаа тогтмол хуралдаан зохион байгуулна. Эдгээр хуралдааныг ХХААБ-ын Хүнс болон хөдөө аж ахуйн генетик нөөцийн хорооны байнгын хуралдааны дараа аль болох зайтай зохион байгуулна.

19.10 Удирдах байгууллагын тусгай хуралдааныг удирдах байгууллагаас шаардлагатай гэж үзсэн, эсхүл Хэлэлцэн тохиролцогч Талаас бичгээр хүсэлт тавьсан болон энэхүү хүсэлтийг Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хамгийн багадаа гуравны нэг дэмжсэн тохиолдолд зохион байгуулна.

19.11 Удирдах байгууллага үйл ажиллагааны дүрэмд нийцүүлэн өөрийн Тэргүүн болон дэд Тэргүүнийг (хамтад нь “Хороо” гэх) сонгоно.

20 дугаар зүйл Нарийн бичгийн дарга

20.1 Удирдах байгууллагын Нарийн бичгийн даргыг Удирдах байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр ХХААБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга томилно. Нарийн бичгийн даргыг шаардлагатай тохиолдолд ажилтнаар хангана.

20.2 Нарийн бичгийн дарга дараахь үүргийг гүйцэтгэнэ.

а) Удирдах байгууллагын хуралдаан болон байгуулж болох салбар байгууллагад удирдлагын дэмжлэг үзүүлэх болон зохион байгуулна.

б) Удирдах байгууллага үүрэг болгохоор шийдэж болох онцгой үүрэг даалгаврын гүйцэтгэлийг оролцуулан удирдах байгууллагыг үүргээ гүйцэтгэхэд туслалцаа үзүүлнэ.

с) Удирдах байгууллагад үйл ажиллагаагаа тайлагнана.

20.3 Нарийн бичгийн дарга нь бүх Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд болон Ерөнхий захиралтай харилцана.

а) 60 хоногийн дотор баталсан удирдах байгууллагын шийдвэр;

б) Энэхүү гэрээний зүйлийн дагуу Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудаас хүлээн авсан мэдээлэл;

20.4 Нарийн бичгийн дарга Удирдах байгууллагын хуралдаанд зориулж баримт бичгийг Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын албан ёсны 6 хэлээр бэлтгэнэ.

20.5 Нарийн бичгийн дарга энэхүү гэрээний зорилгод хүрэхэд бусад байгууллага болон гэрээний байгууллага ялангуяа Биологийн олон янз байдлын конвенцийн Нарийн Бичгийн Даргын газартай хамтран ажиллана.

21 дүгээр зүйл Нийцэл

Удирдах байгууллага эхний хуралдаанаар энэхүү гэрээний зүйлийн нийцлийг дэмжих ба нийцэхгүй байгаа асуудалд чиглэсэн хамтын болон үр дүнтэй журам болон үйл ажиллагааны механизмийг харгалзах болон батална. Эдгээр журам болон механизмд шаардлагатай үед ялангуяа хөгжиж буй болон шилжилтийн эдийн засагтай улсад хуулийн зөвлөгөө, эсхүл хуулийн туслалцааг оролцуулан зөвлөгөө, эсхүл туслалцаа санал болгох болон хяналтыг хамруулна.

22 дугаар зүйл **Маргааныг шийдвэрлэх**

22.1 Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хооронд энэхүү гэрээний тайлбар, эсхүл хэрэгжилттэй холбоотой аливаа маргаан үүссэн тохиолдолд холбогдох Талууд хэлэлцээ хийх замаар шийдлийг эрэлхийлнэ.

22.2 Холбогдох талууд хэлэлцээ хийх замаар зөвшилцөлд хүрээгүй тохиолдолд гуравдагч Талын тусламжтайгаар, эсхүл гуравдагч талаар зуучлуулах хүсэлтийг хамтран эрэлхийлж болно.

22.3 Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү хэлэлцээрийг соёрхон батлах, хүлээн зөвшөөрөх, батлах, эсхүл нэгдэн орсныг түүнээс хойш хэдийд ч эх хадгалагчид бичгээр дээрх 22.1 дүгээр зүйл, эсхүл 22.2 дугаар зүйлийн дагуу шийдвэрлээгүй маргааныг мэдүүлэх, маргаан шийдвэрлэх дараахь аргын нэгийг, эсхүл хоёуланг заавал хүлээн зөвшөөрнө.

а) Энэхүү гэрээний Хавсралт 2-ын 1 дүгээр хэсэгт тусгасан журмын дагуу арбитрийн шүүхээр;

б) Олон улсын шүүхэд маргааныг мэдүүлэх;

22.4 Хэрэв маргалдагч талууд дээрх 22.3 дугаар зүйлийн дагуу адил, эсхүл аливаа журмыг хүлээн зөвшөөрөөгүй тохиолдолд талууд өөрөөр тохироогүй бол энэхүү гэрээний Хавсралт 2-ын 2 дугаар хэсгийн дагуу маргааныг эвлэрүүлэхээр мэдүүлнэ.

23 дугаар зүйл **Гэрээний нэмэлт, өөрчлөлт**

23.1 Аливаа Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү гэрээний нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар санал гаргаж болно.

23.2 Энэхүү гэрээний нэмэлт, өөрчлөлтийг Удирдах байгууллагын хуралдаанаар батална. Аливаа санал болгосон нэмэлт, өөрчлөлтийн бичвэрийг нарийн бичгийн дарга саналыг батлах хуралдаанаас хамгийн багадаа 6 сарын өмнө Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад хүргүүлнэ.

23.3 Энэхүү гэрээний бүх нэмэлт, өөрчлөлтийг Удирдах байгууллагын хуралдаанд байгаа Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын зөвшилцөлөөр зөвхөн шийдвэрлэнэ.

23.4 Удирдах байгууллагын баталсан аливаа нэмэлт, өөрчлөлт нь тухайн нэмэлт, өөрчлөлтийг Хэлэлцэн тохиролцогч Тал Талуудын гуравны

хоёр соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл баталсан тухай батламж жуух бичгээ хадгалуулснаас хойш ер дэх хоногоос үүнийг соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл баталсан Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад хүчин төгөлдөр үйлчилнэ. Үүнээс хойш аливаа бусад Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү нэмэлт, өөрчлөлтийг соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл баталсан тухай батламж жуух бичгийг хадгалуулснаас хойш ер дэх хоногоос энэхүү нэмэлт, өөрчлөлт тухайн Хэлэлцэн тохиролцогч Талд хүчин төгөлдөр үйлчилнэ.

23.5 Энэхүү зүйлийн зорилгоор ХХААБ-ын гишүүн байгууллагын хадгалсан батламж жуух бичгийг энэхүү байгууллагын гишүүн улсын хадгалсан батламж жуух бичигт нэмэлтээр тооцохгүй.

24 дүгээр зүйл Хавсралт

24.1 Энэхүү гэрээний хавсралт тус гэрээний салшгүй хэсгийг бүрдүүлэх бөгөөд энэхүү гэрээний тайлбар аливаа хавсралтын тайлбарыг мөн бүрдүүлнэ.

24.2 Энэхүү гэрээний нэмэлт, өөрчлөлтийн тухай 23 дугаар зүйлийн заалт нь хавсралтын нэмэлт, өөрчлөлтөд үйлчилнэ.

25 дугаар зүйл Гарын үсэг

Энэхүү гэрээнд ХХААБ-ын бүх гишүүн болон ХХААБ-ын гишүүн биш боловч Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, эсхүл түүний аливаа төрөлжсөн байгууллага, эсхүл Олон улсын атомын энергийн агентлагын гишүүн аливаа улс гарын үсэг зурахад 2001 оны 11 сарын 03-ны өдрөөс 2002 оны 11 сарын 4-ний өдөр хооронд нээлттэй байна.

26 дугаар зүйл Соёрхон батлах, хүлээн зөвшөөрөх, батлах

Энэхүү гэрээг 25 дугаар зүйлд дурдсан ХХААБ-ын гишүүн болон гишүүн бус улс соёрхон батлах, хүлээн зөвшөөрөх болон батлахыг хүлээн зөвшөөрнө. Соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл баталсан тухай батламж жуух бичгийг эх хадгалагчид хадгалуулна.

27 дугаар зүйл Нэгдэн орох

Энэхүү гэрээнд ХХААБ-ын бүх гишүүн болон ХХААБ-ын гишүүн биш боловч Нэгдсэн Үндэстний байгууллага, эсхүл түүний аливаа төрөлжсөн

байгууллага, эсхүл Олон улсын атомын энергийн агентлагын гишүүн аливаа улс гэрээнд гарын үсэг зурах өдөр дууссанаас хойш нэгдэн орох нээлттэй байна. Нэгдэн орох батламж жуух бичгийг эх хадгалагчид хадгалуулна.

28 дугаар зүйл Хүчин төгөлдөр болох

28.1 29.2 дугаар зүйлийн заалтын дагуу энэхүү гэрээ нь ХХААБ-ын гишүүн улс соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, эсхүл нэгдэн орсон тухай хамгийн багадаа хорин батламж жуух хадгалуулсан тохиолдолд соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, эсхүл нэгдэн орсон тухай дөч дэх батламж жуух бичгийг хадгалуулснаас хойш ер дэх хоногоос хүчин төгөлдөр үйлчилнэ.

28.2 Соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, эсхүл нэгдэн орсон тухай дөч дэх батламж жуух бичгийг 28.1 дугаар зүйлийн дагуу хадгалсны дараа энэхүү гэрээг соёрхон баталж, хүлээн зөвшөөрч, баталж, эсхүл нэгдэн орж байгаа ХХААБ-ын гишүүн улс бүр болон ХХААБ-ын гишүүн биш боловч Нэгдсэн Үндэстний байгууллага, эсхүл түүний аливаа төрөлжсөн байгууллага, эсхүл Олон улсын атомын энергийн агентлагын гишүүн аливаа улсын хувьд энэхүү гэрээ соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, эсхүл нэгдэн орсон тухай батламж жуух бичгээ хадгалуулснаас хойш ер дэх өдрөөс хүчин төгөлдөр үйлчилнэ.

29 дүгээр зүйл ХХААБ-ын гишүүн байгууллага

29.1 ХХААБ-ын гишүүн байгууллага энэхүү гэрээг соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, эсхүл нэгдэн орсон тухай батламж жуух бичгийг хадгалахад гишүүн байгууллага ХХААБ-ын Дүрмийн II.7 дугаар зүйлийн дагуу ХХААБ-ын Дүрмийн II.5 дугаар заалтын дагуу өгсөн эрх мэдлийн хуваарилалтаас эрх мэдлийн тунхаглалд аливаа өөрчлөлтийг мэдэгдэнэ. Энэхүү гэрээний аливаа Хэлэлцэн тохиролцогч Тал тус гэрээний Хэлэлцэн тохиролцогч Тал болох ХХААБ-ын гишүүн байгууллагад энэхүү гэрээгээр хамарсан тодорхой асуудлын хэрэгжилтийг хариуцах гишүүн байгууллага болон түүний гишүүн улсыг мэдээллээр хангах зорилгоор хүсэлт хэдийд ч гаргаж болно. Гишүүн байгууллага боломжит хугацааны дотор энэхүү мэдээллийг өгнө.

29.2 ХХААБ-ын гишүүн байгууллагын хадгалсан соёрхон баталсан, хүлээн зөвшөөрсөн, баталсан, нэгдэн орсон, эсхүл гарсан тухай батламж жуух бичгийг түүний гишүүн улсын хадгалсан батламж жуух бичигт нэмэлтээр тооцохгүй.

30 дугаар зүйл Тайлбар

Энэхүү гэрээнд тайлбар хийхгүй байж болно.

31 дүгээр зүйл Тал биш улс

Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд ХХААБ-ын аливаа гишүүн, эсхүл бусад улс, энэхүү гэрээний тал биш Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү гэрээг хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжинэ.

32 дугаар зүйл Гэрээнээс гарах

32.1 Аливаа Хэлэлцэн тохиролцогч Тал энэхүү гэрээ хүчин төгөлдөр болсноос хоёр жилийн дараа хэдийд ч энэхүү гэрээнээс гарах хүсэлтээ бичгээр эх хадгалагчид мэдэгдэж болно. Эх хадгалагч бүх Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад тэр даруй мэдэгдэнэ.

32.2 Мэдэгдэл хүлээн авснаас өдрөөс хойш 1 жилийн дараа гэрээнээс татгалзах хүчин төгөлдөр болно.

33 дугаар зүйл Гэрээ дуусгавар болох

33.1 Гэрээнээс татгалзсан болон хэрэв Хэлэлцэн тохиролцогч Талын тоо дөчөөс бага болсон болон үлдсэн Хэлэлцэн тохиролцогч Талууд санал нэгтгэйгээр өөрөөр шийдээгүй бол энэхүү гэрээ аяндаа дуусгавар болно.

33.2 Эх хадгалагч нь бүх үлдсэн Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад Хэлэлцэн тохиролцогч Талын тоо дөч болж буурсан тухай мэдэгдэнэ.

33.3 Гэрээ дуусгавар болсон тохиолдолд хөрөнгийн зарцуулалтыг Удирдах байгууллагаас баталсан санхүүгийн дүрмээр зохицуулна.

34 дүгээр зүйл Эх хадгалагч

ХХААБ-ын Ерөнхий захирал энэ гэрээний эх хадгалагч байна.

35 дугаар зүйл Хүчин төгөлдөр эх бичвэр

Энэхүү гэрээний Араб, Хятад, Англи, Франц, Орос болон Испани хэлээрх эх бичвэрүүд адил хүчинтэй байна.

ХАВСРАЛТ 1
ОЛОН ТАЛТ ТОГТОЛЦООНД ХАМРАГДСАН
ТАРИМАЛ УРГАМЛЫН ЖАГСААЛТ

Хүнсний таримал ургамал

Таримал ургамал	Монгол	Төрөл	Ажиглалт тайлбар
Breadfruit		<i>Artocarpus</i>	Зөвхөн Breadfruit.
Asparagus	Хэрээнүд	<i>Asparagus</i>	
Oat	Хошуу будаа	<i>Avena</i>	
Beet	Хүрэн манжин	<i>Beta</i>	
Brassica complex	Байцааны төрлүүд	<i>Brassica et al.</i>	Энэ төрөлд : <i>Brassica, Armoracia, Barbarea, Camelina, Crambe, Diplotaxis, Eruca, Isatis, Lepidium, Raphanobrassica, Raphanus, Rorippa, and Sinapis</i> багтдаг. Үүнд байцаа, гич, навчит ногоонууд, улаан ба цагаан луван, манжин зэрэг тосны болон хүнсний ногоонууд таримал ургамлууд хамаарна. <i>Lepidium meyenii</i> (маса) зүйлүүд үүнд хамаарахгүй. This comprises oilseed and vegetable crops such as cabbage, rapeseed, mustard, cress, rocket, radish, and turnip. The species <i>Lepidium meyenii</i> (маса) is excluded.
Pigeon Pea	Нүдгүй вандуй	<i>Cajanus</i>	
Chickpea	Вандуухай	<i>Cicer</i>	
Citrus	Цитрус	<i>Citrus</i>	<i>Poncirus</i> болон <i>Fortunella</i> төрлүүдийг залгуурга ургамлаар оруулав.
Coconut	Наргил	<i>Cocos</i>	

Major aroids	<i>Ароидууд</i>	<i>Colocasia, Xanthosoma</i>	Аройдууда таро, кокоям, дашиин, танниа зэрэг ургамлууд хамарна. Major aroids include taro, cocoyam, dasheen and tannia.
Carrot	<i>Шар лууван</i>	<i>Daucus</i>	
Yams	<i>Амтам төмс</i>	<i>Dioscorea</i>	
Finger Millet	<i>Хуруу Бог будаа</i>	<i>Eleusine</i>	
Strawberry	<i>Гүзээлзгэнэ</i>	<i>Fragaria</i>	
Sunflower	<i>Наранцэцэг</i>	<i>Helianthus</i>	
Barley	<i>Арвай</i>	<i>Hordeum</i>	
Sweet Potato	<i>Чихэрт төмс</i>	<i>Ipomoea</i>	
Grass pea	<i>Төмөрдээ</i>	<i>Lathyrus</i>	
Lentil	<i>Сэвээзарам</i>	<i>Lens</i>	
Apple	<i>Алим</i>	<i>Malus</i>	
Cassava	<i>Сүүт өвс</i>	<i>Manihot</i>	<i>Зөвхөн Manihot esculenta.</i>
Banana / Plantain	<i>Гадил</i>	<i>Musa</i>	<i>Musa textilis-аас бусад.</i>
Rice	<i>Цагаан будаа</i>	<i>Oryza</i>	
Pearl Millet	<i>Зовлог</i>	<i>Pennisetum</i>	
Beans	<i>Шошнууд</i>	<i>Phaseolus</i>	<i>Phaseolus polyanthus –аас бусад.</i>
Pea	<i>Вандуй</i>	<i>Pisum</i>	
Rye	<i>Хөх тариа</i>	<i>Secale</i>	
Potato	<i>Төмс</i>	<i>Solanum</i>	Section tuberosa included, except <i>Solanum phureja</i> . <i>Solanum phureja</i> -аас бусад булцуутны багтсан
Eggplant	<i>Цэс</i>	<i>Solanum</i>	Section melongena included.
Sorghum	<i>Шиш</i>	<i>Sorghum</i>	
Triticale	<i>Тритикал</i>	<i>Triticosecale</i>	

Wheat	Буудай	<i>Triticum et al.</i>	Including <i>Agropyron</i> , <i>Elymus</i> , and <i>Secale</i> .
Faba Bean / Vetch	гайс	<i>Vicia</i>	
Cowpea et al.	Бурчиг	<i>Vigna</i>	
Maize	Эрдэнэшиш	<i>Zea</i>	Excluding <i>Zea perennis</i> , <i>Zea diploperennis</i> , and <i>Zea luxurians</i> .

Тэжээлийн ургамлууд

Төрөл	Зүйл	Монгол нэр
LEGUME FORAGES		БУУРЦАГТ ТЭЖЭЭЛИЙН УРГАМЛУУД
<i>Astragalus</i>	<i>chinensis, cicer, arenarius</i>	Хунчир
<i>Canavalia</i>	<i>ensiformis</i>	Монгол нэршил байхгүй
<i>Coronilla</i>	<i>varia</i>	Монгол нэршил байхгүй
<i>Hedysarum</i>	<i>coronarium</i>	Шимэрс
<i>Lathyrus</i>	<i>cicera, ciliolatus, hirsutus, ochrus, odoratus, sativus</i>	Төмөрдээ
<i>Lespedeza</i>	<i>cuneata, striata, stipulacea</i>	Бутлаг хошоонгор
<i>Lotus</i>	<i>corniculatus, subbiflorus, uliginosus</i>	хошоонцор
<i>Lupinus</i>	<i>albus, angustifolius, luteus</i>	Шошлой
<i>Medicago</i>	<i>arborea, falcata, sativa, scutellata, rigidula, truncatula</i>	Цагас
<i>Melilotus</i>	<i>albus, officinalis</i>	Хошоон
<i>Onobrychis</i>	<i>viciifolia</i>	Хүцэнгэ
<i>Ornithopus</i>	<i>sativus</i>	Шувуун хөл
<i>Prosopis</i>	<i>affinis, alba, chilensis, nigra, pallida</i>	Монгол нэршил байхгүй
<i>Pueraria</i>	<i>phaseoloides</i>	Монгол нэршил байхгүй

<i>Trifolium</i>	<i>alexandrinum, alpestre, ambiguum, angustifolium, arvense, agrocicerum, hybridum, incarnatum, pratense, repens, resupinatum, rueppellianum, semipilosum, subterraneum, vesiculosum</i>	Хошоонгор
GRASS FORAGES		ӨВСЛӨГ ТЭЖЭЭЛИЙН УРГАМЛУУД
<i>Andropogon</i>	<i>gayanus</i>	Монгол нэршил байхгүй
<i>Agropyron</i>	<i>cristatum, desertorum</i>	Зурман сүүл ерхөг , цөлийн ерхөг
<i>Agrostis</i>	<i>stolonifera, tenuis</i>	Найлзуурт улаан толгой,
<i>Alopecurus</i>	<i>pratensis</i>	Нугын Үнэгэн сүүл
<i>Arrhenatherum</i>	<i>elatius</i>	Үрзэн сүүл
<i>Dactylis</i>	<i>glomerata</i>	Арзага
<i>Festuca</i>	<i>arundinacea, gigantea, heterophylla, ovina, pratensis, rubra</i>	Хонин Ботууль, улаан ботууль
<i>Lolium</i>	<i>hybridum, multiflorum, perenne, rigidum, temulentum</i>	Монгол нэршил байхгүй
<i>Phalaris</i>	<i>aquatica, arundinacea</i>	Орхиоловс
<i>Phleum</i>	<i>pratense</i>	Дурваалиг
<i>Poa</i>	<i>alpina, annua, pratensis</i>	Тагийн биелиг, ганц наст биелиг, нугын биелиг
<i>Tripsacum</i>	<i>laxum</i>	Монгол нэршил байхгүй
OTHER FORAGES		БУСАД ТЭЖЭЭЛИЙН УРГАМАЛ
<i>Atriplex</i>	<i>halimus, nummularia</i>	Гагудай
<i>Salsola</i>	<i>vermiculata</i>	Бударгана

ХАВСРАЛТ 2
1 дүгээр бүлэг
Арбитрын шүүх

1 дүгээр зүйл

22-р зүйлийн дагуу Талууд маргаанаа шийдвэрлүүлэхээр арбитрын шүүхэд шилжүүлж байгаа тухайгаа Нарийн бичгийн даргад мэдэгдэнэ.

Мэдэгдэх бичигт арбитрын шүүхэд хянан хэлэлцэх асуудлыг ялангуяа энэхүү гэрээний зүйл, тайлбар, эсхүл үйлчлэлтэй холбоотой гарсан асуудлыг оруулна. Хэрэв Талууд шүүхийн даргалагчийг томилохоос өмнө маргаантай асуудлаа тохиролцоогүй бол арбитрын шүүх шийднэ. Нарийн бичгийн дарга энэ асуудлаар хүлээн авсан мэдээллийг энэхүү гэрээний Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудад хүргүүлнэ.

2 дугаар зүйл

1. Маргалдагч хоёр талын хооронд үүссэн маргааны арбитрийн шүүх 3 гишүүнээс бүрдэнэ. Маргалдагч Тал бүр нэг арбитрийн шүүгчийг томилох бөгөөд тэрхүү томилогдсон хоёр арбитрийн шүүгч шүүхийн даргалагч гурав дахь арбитрийн шүүгчийг харилцан тохиролцож томилно. Гуравдагч этгээд нь аль нэг маргалдагч талын иргэн биш, эсхүл маргалдагч Талуудын аль нэгний нутаг дэвсгэрт байнгын оршин суудаггүй, эсхүл талуудын аль нэгт алба хашаагүй, эсхүл аливаа бусад эрх мэдлийн хүрээнд энэхүү үүссэн нөхцөл байдалд холбогдоогүй байна.

2. Хоёроос дээш Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хооронд маргаан үүсвэл нэгдмэл сонирхол бүхий маргаанд холбогдогч Талууд харилцан тохиролцож нэг арбитрийн шүүгчийг хамтран томилно.

3. Томилогдоогүй аливаа гишүүдийг анхны байдлаар журамд зааснаар томилно.

3 дугаар зүйл

1. Арбитрийн шүүхийн даргалагчийг хоёр дахь арбитрын шүүгчийн томилгооноос хойш 2 сарын дотор томилоогүй тохиолдолд маргаанд холбогдогч талуудын хүсэлтээр ХХААБ-ын Ерөнхий захирал дараагийн хоёр сард багтаан даргалагчийг томилно.

2. Маргаанд оролцогч аль нэг Тал хүсэлтийг хүлээн авснаас хоёр сарын дотор арбитрын шүүгчийг томилоогүй тохиолдолд ХХААБ-ын Ерөнхий Захиралд дараагийн хоёр сард багтаан томилгоог хийлгүүлэхээр мэдэгдэж болно.

4 дүгээр зүйл

Арбитрын шүүх энэхүү гэрээ болон олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний дагуу шийдвэрээ гаргана.

5 дугаар зүйл

Маргалдагч талууд өөрөөр тохироогүй бол арбитрын шүүх үйл ажиллагааны дүрмээ тодорхойлно.

6 дугаар зүйл

Арбитрын шүүх нь маргалдагч талуудын аль нэгийн хүсэлтийн дагуу шаардлагатай хамгаалалтын түр хугацааны арга хэмжээг санал болгож болно.

7 дугаар зүйл

Маргалдагч талууд арбитрын шүүхийн ажлыг хөнгөвчлөх болон ялангуяа өөрийн эрх хэмжээн дэх бүх аргыг хэрэглэнэ:

- (a) Бүх холбогдох бичиг баримт, мэдээлэл болон төхөөрөмжөөр хангах;
- (b) Шаардлагатай үед гэрч, эсхүл шинжээчийг дуудах, болон нотолгоог хүлээн авах боломж олгох;

8 дугаар зүйл

Маргалдагч талууд болон арбитрийн шүүгчид арибтрийн шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны туршид өөрсдийн нууцаар хүлээн авсан аливаа мэдээллийн нууцлалыг хадгалах үүрэгтэй байна.

9 дүгээр зүйл

Арбитрийн шүүх тухайн хэргийн онцгой нөхцөл байдлаас шалтгаалан өөрөөр тодорхойлоогүй тохиолдолд шүүхийн зардлыг маргалдагч талуудад тэнцүү хэмжээгээр ногдуулна. Шүүх бүх зардлын баримтыг хадгалах бөгөөд эцсийн баримтыг маргалдагч талуудад өгнө.

10 дугаар зүйл

Тухайн хэргийн шийдвэрт нөлөөлөх маргааны гол асуудалд хуулийн шинжтэй аливаа ашиг сонирхол байгаа аливаа Хэлэлцэн тохиролцогч Тал шүүхийн зөвшөөрлөөр шүүн таслах үйл ажиллагаанд оролцож болно.

11 дүгээр зүйл

Шүүх маргааны гол асуудлаас шууд үүдэн бий болсон нэхэмжлэлийг сонсох болон тодорхойлж болно.

12 дугаар зүйл

Арбитрын шүүх хурлын үйл ажиллагаа, хэлэлцэх асуудлыг гишүүдийн олонхийн саналаар тогтооно.

13 дугаар зүйл

Маргалдагч Талуудын аль нэг арбитрын шүүхэд оролцоогүй, эсхүл тухайн хэргээ хамгаалж чадаагүй тохиолдолд нөгөө тал шүүхэд шүүн таслах үйл ажиллагаа болон шүүхийн шийдвэр гаргах үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэх хүсэлтийг тавьж болно. Маргалдагч тал шүүх хуралдаанд оролцоогүй, эсхүл тухайн хэргээ маргалдагч тал хамгаалж чадахгүй байгаа нь шүүн таслах үйл ажиллагааг тасалдуулах үндэслэл болохгүй. Эцсийн шийдвэр гаргахын өмнө арбитрын шүүх нэхэмжлэл нь баримт болон хуульд сайтар үндэслэсэн гэдгийг тогтооно.

14 дүгээр зүйл

Шүүх үйл ажиллагааг дуусгавар болсон өдрөөс хойш таван сарын дотор шүүх эцсийн шийдвэрээ гаргах бөгөөд хугацааг сунгах шаардлагатай гэж үзвэл тэр нь таван сараас хэтрэхгүй байна.

15 дугаар зүйл

Арбитрын шүүхийн эцсийн шийдвэр зөвхөн маргааны гол асуудлаар хязгаарлагдах ба үндэслэсэн шалтгааныг тусгана. Энэ нь оролцсон гишүүдийн нэрс болон эцсийн шийдвэр гарсан он, сар, өдрийг агуулна. Шүүхийн аливаа гишүүн эцсийн шийдвэрт тусдаа, эсхүл зөрөлдөөнтэй саналаа хавсаргаж болно.

16 дугаар зүйл

Шүүхийн шийдвэрийг маргалдагч Талууд мөрдөнө. Маргалдагч талууд давж заалдахаар урьдчилан тохиролцоогүй бол давж заалдах эрхгүй.

17 дугаар зүйл

Эцсийн шийдвэрийг тайлбарлах, эсхүл хэрэгжүүлэх арга замтай холбоотой маргалдагч талуудын хооронд үүсч болох аливаа зөрөлдөөний талаар аль нэг маргалдагч тал шийдвэр гаргасан арбитрын шүүхэд өргөн мэдүүлнэ.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ ЭВЛЭРЭЛ

1 дүгээр зүйл

Эвлэрэлийн хороог маргалдагч талын аль нэгний хүсэлтээр байгуулна. Маргалдагч талууд өөрөөр тохироогүй бол хороо нь таван гишүүнээс бүрдэх байх ба холбогдох тал бүр хоёр гишүүнийг томилж тэдгээр гишүүд хамтран даргалагчийг томилно.

2 дугаар зүйл

Хоёроос дээш Хэлэлцэн тохиролцогч Талуудын хооронд үүссэн маргааныг нэгдмэл сонирхолтой маргалдагч Талууд хамтран хэлэлцээрээр өөрсдийн гишүүдийг томилно. Хоёр, эсхүл түүнээс дээш маргалдагч Талууд тусдаа сонирхолтой, эсхүл нэгдмэл сонирхолтой эсэхээ хүлээн зөвшөөрөхгүй байвал тус тусдаа гишүүдээ томилно.

3 дугаар зүйл

Маргалдагч Талууд томилгоог эвлэрэлийн хороо байгуулах тухай хүсэлтийн өдрөөс хойш хоёр сарын дотор хийгээгүй тохиолдолд тухайн хүсэлтийг гаргасан маргалдагч талууд ХХААБ-ын Ерөнхий захирлаар эдгээр томилгоог хийлгэх хүсэлт гаргавал ХХААБ-ын Ерөнхий захирал эдгээр томилгоог дараагийн хоёр сарын дотор хийнэ.

4 дүгээр зүйл

Эвлэрэлийн хорооны даргалагчийг хорооны сүүлийн гишүүнийг томилсноос хоёр сарын дотор томилоогүй тохиолдолд маргалдагч тал хүсэлтээр ХХААБ-ын Ерөнхий захирал дараагийн хоёр сард багтаан даргалагчийн сонгоно.

5 дугаар зүйл

Эвлэрэлийн хороо нь гишүүдийн олонхийн саналаар шийдвэрээ гаргана. Маргалдагч талууд өөрөөр тохироогүй бол өөрийн журмаа тодорхойлно. Маргааны тогтоолд санал төслөө хүргүүлэх ба талууд хүлээж авна.

6 дугаар зүйл

Эвлэрэлийн хорооны эрх хэмжээний талаар санал зөрөлдөөн гарсан тохиолдолд асуудлыг уг хороо өөрөө шийдвэрлэнэ.

Хаяг:

“Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлийн редакц,
Улаанбаатар-14201, Төрийн ордон 124 тоот
И-мэйл: turiin_medeel@parliament.mn

Утас: 262420

Хэвлэлийн хуудас: 3

Индекс: 200003